

JOSEP MARIA SALRACH I MARÉS

El Comte Guifré de Besalú i la revolta de 957 Contribució a l'estudi de la Noblesa Catalana del segle X

El comte Guifré de Besalú és una figura interessant de la Catalunya carolíngia, no sols per la seva activitat de govern, sinó també perquè fou víctima d'una estranya revolta de mòbils fins ara desconeguts. I és llàstima que hàgim de referir-nos a aquests aconteixements de 957 en termes tan ambigus, car d'antuvi s'intueix que el moviment, amb les causes que el determinaren i les conseqüències que se'n derivaren, hagué de resultar fonamental en l'evolució històrica del comtat de Besalú, que per algun moment semblà a punt de perdre's per a la Casa de Cerdanya.

En encetar aquest tema de la revolta de 957 sóc perfectament conscient que abans que jo moltes generacions d'historiadors i erudits han fet córrer abundosa tinta al respecte, i que ben segur en el futur altres s'hi referiran. Confesso també que la documentació de què avui disposem per estudiar-lo és més o menys la mateixa que tenia en Francesc Montsalvatge quan, el 1889, va emprendre la seva monumental obra, i afegeixo encara que difícilment es trobaran noves fonts que aclareixin els esdeveniments d'aquell any. No és doncs un immoderat esperit d'innovació, ni tampoc una manca de respecte a tants historiadors de vàlua con ha tingut aquesta terra, el que em mou a tractar del comte Guifré i de les circumstàncies de la seva mort, sinó ben al contrari. El propòsit d'aquest estudi és sobretot d'analitzar la documentació coneguda sobre la revolta de 957 i veure si aquesta tasca em permet d'afegir quelcom a les coses ja sabudes i contribuir a l'aclariment de qüestió tan enredosa.

Abans de parlar de la revolta convindrà, però, que ens referim als anys anteriors i reconstruïm en el possible la biografia del comte Guifré de Besalú.

a) *Els orígens del comtat de Besalú.* El 957 Besalú era un comtat de creació relativament recent, encara que probablement fou separat de Girona vers 878, després de quasi cent anys de pertànyer-hi com a *pagus*, per voluntat expressa de Guifré el Pelós qui sembla ser que l'encomanà al seu germà Radulf perquè el regís interinament (1). Mort Guifré el 897, Radulf el sobrevisqué alguns anys durant els quals degué seguir administrant la terra besaluenca, potser amb l'acord que quan ell morís Besalú tornaria a

juntar-se al comtat de Girona que aleshores regia Guifré II Borrell, primogènit del Pelós i comte també de Barcelona i Osona. Les coses, però, no succeïren tal com estaven previstes, perquè el 25 d'abril de 911 morí inesperadament Guifré-Borrell, circumstància que obligà als fills sobrevisquents del Pelós a replantejar-se l'atribució dels honors que cadascú havia de regir (2).

Sembla que aleshores el més petit dels germans, Sunyer, que el difunt s'havia afillat, es féu càrrec dels comtats principals, Barcelona, Girona i Osona, mentre que Miró II el jove es conformà a incorporar als comtats de Cerdanya, Berga i Conflent, que ja tenia, les valls de Ripoll i de Sant Joan, i a rebre la promesa del comtat de Besalú per al dia que morís l'oncle Radulf (3). L'anexió del Ripollès degué ésser quasi immediata perquè conservem dos documents d'un famós judici celebrat a Sant Joan de les Abadesses i presidit pels comtes germans Miró i Sunyer el 15 de juny de 913, que semblen correspondre als arranjaments jurídics que seguiren al traspàs d'autoritat (4). La incorporació del comtat de Besalú, en canvi, fou quelcom més tardana perquè jo, contràriament al que se sol dir, no crec que el comte Radulf morís vers 914, sinó vers 920 (5). Anexat Besalú al conglomerat territorial que formaven la Cerdanya, el Conflent, el Berguedà i el Ripollès, que els servia de comunicació, la primera i única actuació coneguda de Miró el Jove a la nova terra fou un judici que presidí a Esponellà el 25 de febrer de 921 (6). Quatre anys més tard, el 13 de juny de 925, redactà testament (7), i morí, segons que sembla, l'agost de 927, car els executors testamentaris compleïen les seves darreres voluntats l'11 de setembre de 927 (8).

En morir, Miró deixà una vídua, la comtessa Ava, quatre fills mascles legítims (Seniofré, Guifré, Oliba i Miró), quatre filles (Guilindo, Quixilo, Goltregoda i Sessenanda), i un fill il·legítim, Guiscafré. De tots els descendents del Jove, els primer esmentats, que eren els cridats a succeir-lo, sembla que el 927 encara no tenien l'edat adequada, motiu pel qual degué establir-se una regència (9). Però no crec pas que aleshores regissin els comtats de Cerdanya-Besalú els oncles, Seniofré d'Urgell i Sunyer de Barcelona (10), malgrat que potser aquest darrer ho desitjava, sinó que més aviat m'inclinaria a considerar que la regència recaigué en la comtessa Ava (11). Al meu entendre, després de mort Miró, Ava actuà com a cap del clan familiar, i segurament durant uns cinc anys governà ella sola tots els comtats (12). Aviat, però, seguint una pràctica tradicional, associà els fills al govern a mesura que tingueren l'edat adequada. El primer fou lògicament el primogènit Seniofré que, potser poc abans de 932, es féu càrrec de regir la Cerdanya i el Conflent (13). El segon fou el nostre Guifré, el qual, a l'entorn de 935, sembla que passà a ajudar son germà gran (14).

Es pot creure que aleshores, seguint també la tradició, Ava s'abstingué d'intervenir en els assumptes de Cerdanya, i es limità a governar el comtat de Besalú i el Ripollès, terres més recentment adquirides, on l'autoritat de la família no devia estar encara del tot consolidada (15). Cal suposar, però, que en passar els anys, els fills, sobretot Seniofré i Guifré, degueren reivin-

dicar el dret d'exercir la sobirania sobre la totalitat dels comtats paterns, i que la comtessa a poc a poc abdicà en ells les seves funcions. Aquesta progressiva transmissió d'autoritat degué finir poc després de 941, perquè de fet en dues escriptures de juny d'aquest any trobem Ava presidint per darrera vegada a la seva prole. I en aquests documents, encara que els quatre fills de Miró actuen encapçalats per llur mare —«Ego Ava comitissa et filiis meis Seniofredus, comes, et Vuifredus, comes, et Oliba, comes, et Miro, levita, nos simul donamus in unum...»—, em sembla que destaca més el fet que la família actua plegada solidària, que no pas la particularitat que la comtessa surt esmentada en primer lloc (16).

Després de 941, els documents referents a Ava son més escassos, generalment corresponen a l'esfera privada y àdhuc alguns semblen confirmar que aleshores la comtessa ocupava un segon pla polític, darrera dels fills (17). Mentre que les escriptures d'abans de 941 solien dir «ego Ava comitissa et filiis meis», una de 953 parla ja del «domni Seniofredi inlustrissimi comitis simulque et genitrice sua», i ressalta la personalitat de Seniofré amb les paraules «inlustrissimo comes», enfront de la seva mare que sols és «Ava comitissa»; i també un document de 958 esmenta primer els fills que la mare: «ego Sonifredus, comes, et Oliba, comes, necnon et Avane, comitissa» (18). És ben clar, doncs, que almenys en aquests anys els fills de Miró el Jove ja tenien la iniciativa en el govern. L'ur mare morí a finals de gener o primers de febrer de 961, en edat força avançada (19).

Des que vers 941 la comtessa Ava es retirà més o menys del govern, sembla que el primogènit, Seniofré, passà a exercir la sobirania comtal sobre tots els Estats patrimonials, i possiblement, el germà Guifré, que vers 935 ja l'ajudava en el govern de Cerdanya-Conflent, continuà al seu costat (20). Resulta bastant clar, doncs, que la successió de Miró, almenys els primers temps, tendí a ésser indivisa i que la garantia d'unió dels comtats i de la família comtal, inicialment assegurada per la regència de la comtessa mare, recaigué, com era lògic, en el fill gran. Aquesta era la situació vers 945, uns divuit anys després de mort Miró el Jove, quan sembla que Guifré, el fill segon d'aquest, es féu càrrec de governar personalment el comtat de Besalú, on el trobem actuant com a comte fins a la seva mort, la tardor de 957 (21).

No crec pas que això pugui interpretar-se en el sentit que aleshores es dividí l'herència comtal, ant tot el contrari. Penso que després de 945 Seniofré i Guifré protagonitzaren una forma típica de co-govern que era la d'atribuir-se zones d'influència sense dividir els honors (22), tot reconeixent al germà gran una superior autoritat com a cap del llinatge. En el nostre cas és clar que Seniofré de Cerdanya fruï d'una certa primacia, car es reservà el govern de quasi tots els comtats, llevat del de Besalú, i consta que els germans supeditaren les principals decisions al seu beneplàcit (23). Però, com era de rigor en els co-governos d'aquesta mena, mentre visqué Guifré son germà gran no intervingué per res a Besalú. Com es veu, aquest tipus de govern tenia un acusat carcter familiar, tant més que segons sembla, des de data

imprecisa, el tercer germà, l'Oliba abreta, ajudà a Seniofré, que aleshores actuava per Cerdanya, Conflent, Berguedà i Ripollès (24), mentre el més petit dels quatre germans, el levita Miró Bonfill, féu costat a Guifré de Besalú (25).

L'atribució de zones d'influència que s'operà vers 945 estigué també acompanyada d'una efectiva divisió dels béns privats, heretats del pare, encara que això anava en contra de les disposicions testamentàries de Miró el Jove, que havia establert un indivís sota la tutela vitalícia de la comtessa Ava. Cal suposar, però, que, tal com havia abdicat progressivament les funcions de govern en els fills, Ava també acabà lliurant-los de la tutela sobre els béns privats. Com és lògic, en la partió que llavors s'establí, a Guifré se li assignaren les propietats que la família tenia en el comtat de Besalú, fet que es correspon perfectament amb la circumstància que, en dictar testament aquest comte vers 957, establí que de la seva *hereditatem* es donessin a la seu de Girona unes propietats que tenia a Cals, Balbs i la Pinya del «comtat de Besalú» (26).

b) *Les dificultats inicials.* A mitjan segle x, les dinasties comtals sorgides de la progressiva desmembració de l'Imperi carolingi, generalment topaven amb dificultats per consolidar-se en el poder, y exercir el paper de la reialesa en els seus districtes. El millor remei, perquè aquests llinatges d'antics funcionaris de la monarquia franca arribessin a arrelar a la terra on governaven, era guanyar adeptes, fidels vassalls, que els servissin i ajudessin a mantenir en el poder. En aquestes circumstàncies, sols les famílies que fruien de patrimoni suficient per comprar les necessàries fidelitats van sobreviure a la desfeta del regne franc, i es van bastir uns Estats propis. Per a l'aconsegüiment d'aquest objectiu, els fills i la muller de Miró el Jove van esmerçar una bona part de llur patrimoni en donacions territorials al clergat i a particulars, però això no els estalvià pas de viure moments molt difícils.

Durant el govern de Miró el Jove, sigui perquè la família fruïa encara de la brillant aurèola que Guifré el Pelós havia deixat darrera seu, sigui perquè el comte de Cerdanya-Besalú era aleshores prou fort o perquè es vivia una època de transició, el cas é que la Casa comtal va conèixer, segons sembla, uns anys de tranquil·litat. Contràriament, la prematura mort del Jove, la minoritat dels seus fills i la regència d'Ava obrí un període de dificultats internes i externes.

A l'exterior, quan morí el comte de Cerdanya, el 927, governaven les veïnes terres d'Empúries-Perañada-Rosselló des de vers 915 els germans Gausbert i Benció, als quals, vers 940, succeiria Gausfré, fill del primer. A l'altra banda, el comte d'Urgell era Seniofré, germà de Miró II, que moriria sense descendència vers 948. L'altre germà, Sunyer, regia els comtats de Barcelona, Girona i Osona, auxiliat des de data incerta pel seu primogènit Ermengol (27). Els comtats veïns tenien, doncs, uns governants madurs i experimentats, mentre que a Cerdanya i Besalú l'autoritat restava en mans d'una comtessa vídua i d'uns comtes menors d'edat. El contrast no podia

ésser més frapant, i cal veure si algun dels comtes veïns no s'aprofità d'aquest desequilibri.

De fet, les relacions entre la Casa comtal de Cerdanya-Besalú i les altres de Catalunya no resultaren pas amistoses sempre i en tots els casos. Mentre en la primera meitat del segle X els tractes amb els comtes d'Empúries semblen normals, les relacions amb l'oncle Sunyer de Barcelona foren sovint hostils.

Tot porta a creure que el fill petit del Pelós, Sunyer, fou un home ambicions. I en aquest sentit, no resultaria gens estrany que hagués cobejat la regència dels Estats de Miró II i la tutela dels nebots o que, aprofitant la minoritat d'aquests, volgués recuperar el comtat de Besalú que anys enrera havia estat separat del nucli barceloní per ajuntar-lo a la Cerdanya. És possible que la sobtada actuació de Sunyer per la Garrotxa en 937 i 938 respongui a semblants objectius (28). De fet, el desig de posseir aquest antic *pagus* de Girona o el desacord respecte al traçat de la frontera sembla que encara era viu en temps de Borrell II, car Miró Bonfill explica que el seu cosí de Barcelona arribà a entrar armat en terra besaluenca i es fortificà a Sant Patllari —*Spelio*—, ermita del poblat de Pujarnol que avui pertany al municipi de Porqueres i està al sud del comtat. L'afer, molt significatiu, no passà d'una manifestació de força (29).

Les ambicions de Sunyer, però, no es limitaren a Besalú, sinó que inclogueren la totalitat de les terres que, unides abans al nucli Barcelona-Girona-Osona, per la prematura mort de Guifré Borrell havien passat a Cerdanya. En aquella circumstància, no sols Besalú havia estat separat de Girona, sinó que també el Ripollès, amputat d'Osona, havia passat al domini del Casal cerdà. Segons sembla, aprofitant la minoritat o poca experiència del fill de Miró el Jove, Sunyer i el seu primogènit Ermengol, que regia les terres ausoneses, s'apoderaren indegudament de propietats del monestir de Sant Joan de les Abadesses, actuació que els enfrontà amb Seniofré de Cerdanya, el qual, com a sobirà del Ripollès, havia de vetllar pels interessos dels seus súbdits. Aviat les friccions degeneraren en enfrontament armat, perquè en la lluita, més que el destí d'unes propietats monacals, el que estava en joc era la sobirania sobre la vall de Ripoll. Ermengol, a l'estiu de 943, aprofitant que l'estació era favorable, envai la Cerdanya, però els homes de Seniofré el mataren a Baltarga, poblet de l'actual municipi de Bellver, el 22 d'agost (30).

Amb la mort d'Ermengol, Seniofré lliurà a la Cerdanya d'una seriosa amenaça, car Baltarga, on arribà l'invasor, està al bell mig del comtat, però en canvi segurament no pogué rebatre del tot les pretensions de l'oncle Sunyer de Barcelona sobre el Ripollès. Em sembla que fins després de 950, quan Borrell II succeí definitivament son pare Sunyer, els comtes barcelonins i cerdans no arribaren a un acord més o menys definitiu respecte d'aquest punt. El 19 de febrer de 955 Borrell donà al levita Miró Bonfill, cosí seu, un alou del comtat d'Osona que incloïa terres de Vallfogona, Tolosa i Coll de Canes, i que havia rebut de son pare Sunyer: traspàs de propietat que

segurament correspon a aquell acord (31). Si bé la data exacta o aproximada de l'arranjament ens és desconeguda, almenys no hi ha dubte que en temps de Tallaferro, comte de Besalú de vers 990 a 1020, nét del Jove, la vall de Ripoll era un *pagus* del comtat besaluenc, situació que perduraria fins a l'extinció del llinatge comtal de Besalú i la incorporació definitiva dels seus honors a Barcelona el 1111.

Malgrat la gravetat dels problemes de veïnatge, sembla que la situació interna dels comtats fou més delicada encara. Aquells anys, seguint l'evolució feudalitzant, que portava cap a una major fragmentació del poder públic, hi hagué funcionaris comtals que intentaren adquirir una més gran autonomia tot quedant-se amb les rendes fiscals que pertanyien al comte, i també s'engruixí el nombre dels immunistes, possessors de gran domini, que, per usurpació o concessió reial, exercien drets jurisdiccionalis sobre amplis territoris.

Als primers pertangué el vescomte Unifré de Cerdanya que aprofità la mort de Miró, la minoria dels seus successors i la regència d'Ava per possessionar-se de béns fiscals o de la part de llur rendes que els pertanyien —«bauzia que nobis fecit in fisco», diuen els fills del Jove—, situació que degué perllongar-se fins a la mort d'Unifré —«sicut retinebat Hunifredus vices comites ante dies obitus sui»— esdevinguda entre 940 i 952. Aleshores els joves comtes, considerant-se suficientment forts per procedir contra els hereus del vescomte, recuperaren els béns fiscals alienats i, argumentant que era de llei la confiscació de les propietats del traïdor, es quedaren amb el patrimoni del difunt Unifré. Com que una acció judicial tan rigorosa contra un llinatge vescomtal no estava exempta de risc, el comte Guifré de Besalú, actuant en nom propi i dels seus germans, es dirigí a Reims on a primers de febrer de 952 recaptà un precepte de Lluís d'Ultramar sancionant la confiscació (32).

És possible que la sedició del vescomte Unifré de Cerdanya, esdevinguda probablement durant la regència d'Ava, hagués provocat alguns aldarulls, durant els quals devien trobar la mort uns fidels de la comtessa, perquè de fet és la mateixa Ava qui en un document tardà explica que uns vassalls seus foren assassinats per uns homes del Conflent, i que a causa de l'homicidi confiscà propietats dels culpables: «advenit mihi ipsum alode —la vall de Balaguer— per decimum senioris mei domni Mironi comitis, sive pro hominibus qui homicidium fecerunt de meos homines» (33).

Al nombrós grup dels immunistes pertanyia en primer lloc el clergat que tenia extenses propietats en les quals exercia la potestat pública. Territoris immunes del Ripollès i el comtat de Besalú eren aleshores els dominis monacals de Santa Maria de Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Sant Pere d'Albanyà, Sant Martí de les Escaules, Sant Julià del Mont i Sant Esteve de Banyoles, a més del domini episcopal de Bàscara. Però això no és pas tot. En el comtat de Besalú hi havia també bastants particulars, sovint anomenats *fideles regis* pels diplomes, i que havien obtingut preceptes d'immunitat que els eximien de la jurisdicció comtal, o si més no valuosos privilegis

reials confirmant llurs propietats i atorgant-los béns del fisc que fins aleshores eren o podien esdevenir d'usdefruit comtal.

En temps del Pelós i segurament també de Miró el Jove foren *fideles regis* el prevere Guifré i els seus germans, Síndila i Imbolat, que el juny de 889, després de retre homenatge al rei Odó, reberen d'aquest un precepte concedint-los la immunitat de llurs béns que eren el lloc de Palou, el vilar de *Cacaiaci* i, a la vall de Mieres, el vilar de Guixeres i un altre vilar. Els donà, a més, béns fiscals a la vila de Parets i a *Cacaiaci*; tot del comtat de Besalú (34).

Pertangué també a aquesta categoria un Teodosi a qui Carles el Ximple, el 24 de juny de 898 va fer un precepte atorgant-li diversos béns fiscals escampats pels comtats de Narbona, Rosselló i Besalú; en el comtat de Besalú, a la vall del Fluvià, els vilars de Galleres, Canet, Campllong i Tapioles, altres béns a la vila de Montagut i, a la vall d'En Bas, la vila de Sant Esteve d'En Bas amb la vall de Joanetes. El rei autoritzà al seu fidel —*fidelem nostrum*— a extirpar erms i adquirir propietats a tota la Gòtia o Septimània sense prestar-ne cap servei. El sobirà establí també que tots els homes que habitessin en els dominis de Teodosi, prestessin a aquest els mateixos serveis que solien prestar als comtes, convertí el seus béns en alodials, estengué el privilegi d'immunitat judicial sobre totes les seves terres, i l'alliberà de tot servei (35).

Aquests *fideles regis* eren gent de família noble, sovint emparentats amb llinatges comtals o vescomtals; tal és el cas del matrimoni Esteve-Anna que el 14 de juny de 899 obtingué, per precepte reial, la plena propietat en alou d'una sèrie de béns escampats pels comtats de Narbona, Rosselló, Empúries i Besalú; aquí reberen la vila de Romanyà d'Empordà, vora del Fluvià. Esteve era un jutge, fill d'un vescomte narbonès, i Anna era néta de Berà, primer comte de Barcelona (36).

També Carles el Ximple, en data imprecisa, entre 898 i 925, atorgà un precepte a favor d'un tal Teudemund, concedint-li uns béns pels termes de Sant Pau de Seguries, Porreres i la Vall de Bianya (37).

La major part d'aquests vassalls reials —Guifré, Síndila, Imbolat, Teodosi, Esteve, Anna, Teudemund i segurament altres que no coneixem— eren gran terratinents de Besalú, establerts seguint la vall del Fluvià, que per llur situació jurídica, s'escapaven del control del comte. De fet la immunitat comportava l'exempció de gran nombre d'obligacions, com «acompanyar el comte a l'exèrcit, exercir la vigilància a les fronteres, allotjar i proporcionar atzembles als *missi*; a més situava tot el personal depenent de l'immunista sota la seva potestat judicial, llevat de la justícia pública, i per fi l'eximia del pagament de certs drets fiscals: *paschualia*, *telonea* i qualsevol altre cens o tribut, cosa que no significa naturalment que l'immunista no pogués recaptar-los dels seus súbdits en profit propi» (38).

Homes probablement orgullosos de llurs privilegis, la relació entre els immunistes laics i el comte devia resultar difícil i delicada. Les desavinences

devien éser freqüents, obretot aleshores que l'evolució política portava cap a l'enfortiment del poder comtal. Fins i tot és molt probable que privilegis tan extraordinaris com el de l'esmentat Teodosi fossin una maniobra del rei per debilitar a aquells comtes de la Marca que començaven a escapar-se de la seva autoritat, i també per guanyar vassalls fidels en una zona secessionista. Adhuc és probable que algun d'aquests *fidelis regis* intrigués a la cort reial per mirar de desbancar els fills i successors del Pelós, almenys d'una part de llurs dominis. De toda manera, sembla que en temps de Miró el Jove no hi hagueren dissidències greus a l'interior dels comtats que regí.

Tota una altra degué ésser la situació durant la minoritat dels fills de Miró. Cal suposar que aleshores els immunistes aprofitaren les circumstàncies per excedir-se de llurs atribucions, i altres magnats per adreçar-se als nous reis Radulf i Lluís d'Ultramar en demanda de preceptes amb què engruixir el grup d'immunistes que s'alliberaven del control comtal. Naturalment, aquesta maniobra dels senyors particulars, tan pròpia dels orígens del feudalisme, devia ésser també un ardit de la monarquia per combatre als llinatges comtals que es feien independents. És un fet provat per la documentació que en diversos principats del regne franc els comtes lluitaren aferrissadament per frenar aquesta evolució feudalitzant i disgregadora (39), perjudicial per a llur autoritat: procés que a Besalú la prematura mort de Miró el Jove degué afavorir.

Al grup de *fidelis regis* del comtat de Besalú que obtingueren preceptes reials en temps de Miró, s'hi sumaren després un besnét o rebesnét de Berà, antic comte de Barcelona, de nom Oliba, a qui el rei Radulf, entre 929 i 935, atorgà un precepte de confirmació de béns dels comtats de Besalú —Santa Pau, Romanyà— i Rosselló (40); un Adalbert que, junt amb els seus germans, el 10 de juliol de 944 rebé de Lluís d'Ultramar la immunitat dels seus béns a Girona i Besalú (41); i segurament altres magnats que no coneixem. Però hom ha expresat que la merma de la sobirania comtal determinada per aquesta fou una de les missions que portà Guifré al front del comtat de Besoferta pels fills de Miró el Jove, al principi de son govern.

Es creu que l'esmentat Oliba, besnét o rebesnét del comte Berà i alhora fill o nét del comte Radulf, aquell que va administrar el comtat de Besalú de 787 fins vers 920, «va intrigar més o menys per enfilarse, després de la mort de Miró, reconeixent com a legítim el rei Radulf, dit de Borgonya» (42). És molt possible que les intrigues d'Oliba anessin adreçades a recuperar el comtat de Besalú que son pare o avi havia governat (43), però si aquesta fou la intenció, és evident que li sortí fallida, potser perquè el rei Radulf, considerat un usurpador per molts, mai no tingué prou força per immiscir-se decisivament en els assumptes dels nostres comtats, i també perquè morí aviat —936.

Sembla, doncs, que la família comtal de Cerdanya-Besalú superà amb relativa facilitat aquestes primeres dificultats: Ava, la comtessa regent, castig els homes que havien assassinat als seus fidels —«meo homines»— amb

la pèrdua de llurs béns; les intrigues d'Oliba no prosperaren; i els fills de Miró es quedaren amb les propietats del vescomte Unifré que els havia traït. Cal pensar que en tals circumstàncies, sols restava dominar els *fideles regis* i immunistes que no volien reconèixer l'autoritat comtal, i que possiblement aquesta fou una de les missions que port Guifré al front del comtat de Besalú des de vers 945. Una mica *a priori*, i com a hipòtesi de treball, m'abeleix de pensar que l'intent de retallar o anul·lar els privilegis dels magnats besaluencs fou una de les causes de la revolta de 957 que costà la vida a Guifré. Caldrà, però, veure fins a quin punt la documentació recolza aquesta teoria.

c) *El govern de Guifré de Besalú*. Entre 945 i 957, Guifré fou l'únic comte de la Casa de Cerdanya que amb seguretat actuà per terres de Besalú i Vallespir, encara que no totes les actuacions que li coneixem pertanyen a l'esfera pública.

El primer document que hem trobat del comte Guifré és la compra d'un alou del Vallespir situat a Coll d'Ares, que li vengueren el 7 de juny de 946 Vuantildes i la seva filla Ranlo per cent sous. L'escriptura, que es conserva en molt mal estat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, pertangué al fons de documents de Sant Pere de Camprodon, cosa que sembla indicar que aquest alou formà part del seu domini, probablement per donació del mateix Guifré (44).

Dels anys de govern d'aquest comte, a Besalú n'ha quedat un testimoni perenne, em refereixo al monestir de Camprodon, fundat per ell als volts de 950. La documentació o les notícies documentals conegudes permeten reconstruir amb força detall els orígens d'aquest cenobi. Amb anterioritat a la seva fundació, a Camprodon hi havia una església que fou consagrada, dotada i erigida en parròquia pel bisbe gironí Servus-Dei el 29 de novembre de 904. Aleshores, la seva jurisdicció s'estenia a les viles de Taulat —*Tabulato*—, Pujafrancor —*Pugnam Francorum*—, Magrinyà —*Magriano*—, Freixenet —*Frexaneto*—, Porreres —*Porrarias*—, Seguries —*Segorilias*—, Creixenturri —*Gra-xanturri*— i Pradella —*Paratella*— (45).

Quan vers 945 Guifré s'encarregà del govern de Besalú, en aquest comtat hi havia cinc monestirs que acomplien una important tasca colonitzadora i espiritual. Sant Esteve de Banyoles, Sant Pere d'Albanyà, Sant Martí de les Escaules, Sant Julià del Mont i Sant Aniol d'Aguja. Tots ells del segle IX, éren els autèntics peoners de la repoblació i roturació de la terra besaluenca. A mitjan segle X hi havia, però, zones encara força oblidades. Una d'aquestes era l'extrem nord-oest del comtat, on neix el Ter, riu que precisament aquí servia de frontera entre Besalú i Cerdanya. Es tracta d'un territori abrupte, encara avui d'escassa densitat demogràfica i sens dubte aleshores mitjantçans la fundació d'un monestir que dirigís aquesta tasca.

Amb aital fi el 14 d'abril de 948 l'esmentat comte comprà al bisbe Gomar de Girona l'església de Camprodon amb els seus delmes i primícies per mil sous, a més del lliurament d'uns alous que Guifré tenia a Figueres i en la conca del riu Manol, al comtat de Besalú (46). Acomplerta la compra o per-

muta, convertí l'església en cenobi establint-hi una comunitat de monjos benedictins, el primer abat de la qual fou un tal Jaufré o Laufré, i dotà la nova casa amb una sèrie de béns de Besalú i Vallespir com l'església de Sant Cristòfor de Creixenturri, el bosc, les terres, els molins i els prats de l'entorn del cenobi i la vila de Pujafrancor (47). Posteriorment, el 5 de juliol de 951, afegí a aquest patrimoni els alous d'Oliveda i Perduts de l'actual terme de Maçanet de Cabrenys, al nord-est del comtat (48), i encara el 27 de juliol de 953 engrandí les propietats que la casa de Camprodon tenia en aquest indret amb la donació d'un alou de la vila de Tàpies, dit Vernet (49). La comtessa Ava secundà el fill en aquesta tasca, i així també donà a Sant Pere de Camprodon una sèrie d'alous de Besalú i el Conflent, entre els quals un molí del Conflent mitjançant escriptura atorgada un 26 d'octubre d'entre 948 i 951 (50). Adhuc l'abat Jaufré portà a la casa un grup d'alous (51).

Erigit el cenobi i confeccionat el patrimoni bàsic que havia de servir per sosteniment dels monjos, calgué dotar la nova casa amb un estatut jurídic privilegiat, que garantís la pervivència de la institució al llarg del segle, i la fes immune a les cobejances i violències dels homes. A Guifré se li degué plantejar aleshores el problema de dirimir si l'autoritat comtal —la seva i la dels seus successors— resultaria suficient per dictar un precepte d'aquesta mena, amb la garantia que seria obeït i respectat en el present i en el futur. Per semblants qüestions fins llavors s'havia acostumat a recórrer als monarques carolingis, l'autoritat dels quals, almenys en aquesta matèria, semblava prou sòlida. Recentment s'havia inaugurat, però, una altra via per a l'obtenció de privilegis d'excepció. Em refereixo a les butlles atorgades el desembre de 950 i 951 pel papa Agapit II a petició de diverses personalitats de la Marca: el bisbe Guisad d'Urgell, els abats Arnulf de Ripoll i Guisad de la Grassa, el pròcer Sala de Bages, el monjo Sunyer de Cuixà i el mateix comte Seniofré de Cerdanya (52).

Com que la decisió era prou important, es realitzà una mena de consell de família al qual assistiren els quatre germans fills de Miró el Jove, els comtes Seniofré, Guifré i Oliba i el levita Miró Bonfill, que acordaren trametre Guifré a Reims per recaptar un precepte del rei Lluís d'Ultramar, potser atenent que l'altre camí, la «via romana», era un assaig encara massa recent i de resultats incerts, i reconeixent d'antuvi que llur autoritat no estava prou consolidada per prendre la iniciativa de redactar ells personalment aquest document (53). Cal veure aquí el prestigi que a mitjan segle X encara assolia la monarquia carolíngia, la qual si bé no tenia prou força política per imposar la seva autoritat als comtes de la Marca, en canvi paradoxalment oferia el millor títol jurídic capaç de garantir una iniciativa comtal.

Complint l'acord, Guifré de Besalú viatjà a Reims on el 3 de febrer de 952 el rei Lluís li atorgà un precepte eximint el cenobi de Sant Pere de Camprodon de tots els tributs i de la justícia ordinària, situant-lo sota la seva defensa i protecció i confirmant-li les propietats (54).

Tenim quatre notícies més d'aquest comte essent encara viu. La primera és que el 948, junt amb els comtes Gausfré d'Empúries, i Sunyer i Borrell de Barcelona intervingué en l'arranjament de les disputes jurisdiccionals entre els monestirs de Rodes i Banyoles que Lluís d'Ultramar sancionà el setembre d'aquell any (55). La segona és que autoritzà son germà Miró Bonfill a donar un alou del bisbat d'Elna, proper a Sant Pere de Tuïr, al monestir de Cuixà, acte que es realitzà el 31 de gener de 957, amb assistència del mateix Guifré que signà l'escriptura (56). La tercera és que el 4 d'agost de 957, en el seu castell de Besalú, presidí un tribunal davant el qual els monjos de Ripoll li reclamaren la possessió d'un alou que s'estenia pels termes de Tortell, Ribafreca i Llonganyà. Per últim consta que el 14 de setembre de 957 accedí a la petició dels monjos i els donà l'alou (57). Aquest document és el darrer de Guifré de Besalú car poc després s'esdevingué la revolta que li costà la vida.

d) *La revolta de 957*. La mort violenta del comte Guifré és un fet avui força conegut mercès sobretot als escrits del llavors levita i després comte-bisbe Miró Bonfill que en fou testimoni directe i part afectada, com a germà del desaparegut. L'afer es produí entre l'evacuació de 14 de setembre de 957, que presidí el comte encara viu, i el 13 de gener de 958, data en què la comtessa Ava, els seus fills Seniofré i Oliba, comtes, i el levita Servus-Dei, marmessors del comte difunt, donaren a la catedral de Girona uns béns de les viles de Cals, Sant Joan dels Balbs i la Pinya i una alou de la vall d'En Bas, que formaven part de l'herència —«*omnem suam hereditatem*»— de Guifré en el comtat de Besalú, a més de quatre bous i tres eugues (58). En circumstàncies normals, l'execució testamentària seguia en uns quinze dies l'òbit i les exèquies, còmput que ens portaria a finals de desembre de 957. Però com que aquells darrers mesos de l'any 57 no en tingueren res, de normal, i com que en la tasca de pacificació de la terra besaluenca s'esmerçaren algunes setmanes, això voldria dir que la revolta amb la mort de Guifré es produí per la tardor de 957.

Segons diu Miró Bonfill, el moviment perturbà el comtat de Besalú (59), asserció que sembla indicar que o bé en quasi tots els indrets s'aixecaren escamots hostils a Guifré, o bé es lluità en tot el districte. És evident, doncs, que hi hagué un ampli moviment de rebellia, com mai n'havien conegut els comtes de Cerdanya-Besalú, fet que justifica la magnitud que Miró li atribueix, però al meu entendre el que cal és fixar l'atenció en els centres propulsors de la revolta. La documentació sembla demostrar que aquests es situaren a la part central i meridional del comtat, on encara avui es troba el major gruix de població i les terres més riques de l'antic Besalú. Els focus es repartiren al llarg de la conca del Fluvià, amb els centres neuràlgics a Parets d'Empordà, Vilert, Espinavessa, Serinyà, Fares, Dosquers, Roset, Juïnyà, Maià de Montcal, Lligordà, Besalú, Sant Ferriol, Argelaguer, Guilar. Una altra àrea sublevada fou la situada a l'entorn de Banyoles, prop de la frontera amb el comtat de Girona, i els seus nuclis foren Mieres, Sant Miquel

de Campmajor, Cals, Miànigues, Porqueres i Pujarnol. Probablement hi hagueren aldarulls fins i tot per Pols, per la vall de Beget, per Oix i per Hort-Moier, on els sublevats també tenien propietats. Aquest degué ésser més o menys l'escenari principal de la revolta, admetent, però, que hagué de tenir repercussions en tot el comtat (60).

La direcció de l'alçament estigué en mans d'un magnat dit Adalbert i dels seus familiars (61). Encara que les notícies documentals conegudes no són concloents, és força probable que aquest cabdill es pugui identificar amb un fidel del rei, que estava dedicat a la carrera eclesiàstica, i es movia per Girona, Empúries i Besalú. Com que el nom no era pas gaire corrent per Girona-Besalú durant el segle X, nosaltres pensem que el nostre Adalbert podia ésser el mateix que el 19 de març de 930 figura entre un grup de sacerdots que, presidits pel bisbe Guigo de Girona, actuen com a executors testamentaris d'un tal Endiconi (62); també l'homònim que en data incerta disputà a Sant Pere de Rodes la possessió de l'estany de Castelló (63); el vassall reial que el juliol de 944 rebé un privilegi de Lluís d'Ultramar concedint-li la immunitat dels béns propis i dels seus germans que es trobaven a Girona i Besalú (64); el canonge que l'octubre de 947 assistí a la consagració de l'església del castell de Finestres (65); el prevere que el novembre de 949 signà l'acta d'elecció d'Aimeric com a abat d'Amer (66); el sacerdot del mateix nom que el febrer de 950 fou a la consagració de l'església de Santa Coloma de Farners (67); l'Adalbert que com a testimoni signà darrera del comte Guifré en una escriptura de donació que Miró Bonfill féu a Sant Miquel de Cuixà el 31 de gener de 957 (68); i per últim l'Adalbert que, junt amb un Seniofré i un Oliba —potser el seu germà i el seu nebot o cosí, segons examinarem més endavant—, el 19 d'octubre de 957, quan es devien ultimar els preparatius de la revolta, assistí a l'acte de consagració de l'església del monestir de Sant Esteve de Banyoles la qual, junt amb els esmentats, dotà amb uns béns de la vila de *Devota* del comtat de Girona (69).

Si, tal com suposem, tots aquests Adalberts són un mateix, el cabdill de la revolta de 957, en resultarà que les citades notícies documentals ens configuren un personatge amb àmplies relacions internacionals, en contacte amb la monarquia franca i amb interessos als tres comtats que formaven la diòcesi de Girona: justament el prototipus de cabdill ideal per encapçalar una revolta de poderosos senyors de Besalú, ja que segons sembla estava dotat de l'ambició i influència necessàries per portar a terme els seus propòsits (70). Les seves propietats de Parets, Espinavessa, Vilert i Juinyà foren probablement el centre de l'alçament ((1).

Com era força habitual a l'època, la direcció de l'empresa, llevat del comandament suprem que en el nostre cas correspongué a Adalbert, el portaren, més que uns homes concrets, un grup de famílies, representades, així sí, pels seus caps respectius. El «clan» principal fou el dels descendents d'un tal Raifré representats pel mateix Adalbert, pel seu germà, el prevere Seniofré, i el seu nebot o cosí Oliba (72). Seniofré, a part de compartir alguna

propietat amb Adalbert, personalment tenia alous a Maià de Montcal (73), Fares, Roset, Sant Ferriol, Dosquers —*Marifonte*— (74), Pujarnol de Porqueres i Cals, prop de Miànigues (75).

La segona família en importància fou la formada pels germans Ermegild, Vígila o Guíguila, prevere, i Travad, pare d'un Seniofré i un Seniüld. Aquest llinatge posseïa alous a Serinyà (76), Pols, Ventatjol, Sant Miquel de Campmajor (77) i Hort-Moier, indret del municipi d'Oix (78). Un tercer «clan» revoltat fou el dels fills d'un tal Fredari, encapçalats per Miró, que devia ésser el primogènit. El patrimoni familiar es trobava a Mieres (79). Un altre propietari que participà en el moviment fou un tal Vives, que semblaria parent del sacerdot Seniofré amb el qual compartia uns alous de Pujarnol de Porqueres i Cals, prop de Miànigues (80). Posseïa també amb un altre Seniofré, que semblaria el fill de Travad, els alous de Pols del municipi d'Ordis i el de Ventatjol del municipi de Sant Miquel de Campmajor (81), i personalment tenia alous a la vall de Beget (82), a Guilar, poblet del terme d'Argelaguer, i a Sant Ferriol —*Ornazones, Planedes*— (83). Resta encara un prevere, Gomar, que tenia, juntament amb Adalbert, la propietat dels alous d'Espinavessa i Vilert (84). És llàstima que la documentació coneguda no em permeti tirar més endavant en aquestes filiacions puix que pel conjunt de propietats compartides que apareixen semblaria que en el fons tots aquests llinatges estaven emparentats.

L'amplitud i rapidesa de la revolta degué sorprendre al comte Guifré, que davant l'imminent perill —els rebels s'aixecaren a les mateixes portes de la capital—, cercà refugi dins les muralles del seu castell de Besalú. La magnitud, celeritat i ubicació geogràfica de la sublevació expliquen l'actitud presa per Guifré. Però, com que en la sorpresa radicava l'èxit de l'alçament, els revoltats assetjaren tot seguit Besalú sense donar temps al comte de cercar l'ajut del seu germà Seniofré de Cerdanya, i estret el setge fins a l'endogalament, Guifré, desesperant de poder resistir, cercà la salvació de la fugida. Durant molt de temps els rebels el perseguiren fins que, en aconseguir-lo, el mateix Adalbert li donà mort amb l'espasa (85).

Mentre aquests aconeteixements bèl·lics es produïen per la conca del Fluvià, o potser una mica més tard el comte Borrell II de Barcelona travessà amb tot el seu exèrcit —«cum omni exercitu suo»— la frontera meridional del comtat, i es fortificà a la muntanya que aleshores deien *Spelio* i era alou de Sant Esteve de Banyoles. Per a nosaltres és molt significatiu que aquest indret, on avui hi ha l'ermita de Sant Patllari, pertanyi al poblat de Pujarnol que, segons sembla, era un dels nuclis revoltats, car allí mateix hi tenien uns alous els rebels Seniofré, prevere, i Vives (86).

El moment era, doncs, d'extrema gravetat; sembla que els fills de Miró el Jove anaven perdent el comtat de Besalú, encara que no sabem si en profit de Borrell de Barcelona o d'Adalbert i els seus o potser de tots dos. De tota manera, la contraofensiva no es faria pas esperar.

e) *La pacificació de Besalú.* Tan ràpida com la revolta degué ésser la

pacificació. També és Miró Bonfill qui ens ho explica, amb la brevetat que caracteritza els documents d'aquesta època (87). Segons diu, quan el comte Seniofré, cap del llinatge, davallà de la Cerdanya amb els seus homes, el traïdor Adalbert, sabent-se perdut, «abandonà a la manera de Judes tot quant semblava que tenia i es lliurà a l'exili. Respecte dels seus béns i amb afany d'astúcia, Adalbert els diposità, mitjançant una escriptura i amb una falsíssima connivència, sota el domini del sacerdot Seniofré, que havia estat un dels transgressors, amb aquestes condicions: que mentre aquest sacerdot romangués vivent, els posseís, però que després de la seva mort, els deixés a la seu de Girona perquè els tingués».

Al temps que Adalbert fugia, el comte Seniofré, que sembla ésser l'home d'empresa i el guerrer de la Casa de Cerdanya, «amb l'antuència de la potestat divina, conquerí el castell de Besalú que els revoltats havien pres al príncep Guifré». Després, pacificada la terra besaluenca, «mentre Seniofré residia al castell de Besalú amb els seus vassalls, consultà als jutges i doctors de la nostra llei —diu Miró— què li esqueia de fer amb els transgressors en casos tan nefands i ells, examinats els escrits dels venerables avantpassats, sentenciaren que totes les coses d'uns transgressors tan nefastos, al cap i a la fi havien d'entrar sota el domini del príncep Seniofré, de manera que qualsevol cosa que li abelleixi de fer amb aquests béns l'esmentat príncep en tingui plena potestat. I així fou com per instància dels jutges i per autoritat de les lleis, Seniofré rebé sota el seu domini les coses esmentades, i les retingué sense discussió tot el temps que va viure.»

Malgrat la brevetat de l'explicació, resta força clar el procés de pacificació del comtat: Seniofré reconquerí primer que tot la capital, Besalú, amb el seu castell; foragità ensem els revoltats, sobretot el seu cabdill, Adalbert, que morí poc després (88); ben segur expugnà tot seguit altres fortaleeses; i a la fi, actuant legalment, confiscà les propietats dels traïdors.

I mentre el fill gran de Miró el Jove, Seniofré, feia això, és a dir, s'encarregava de reduir per les armes els nuclis rebels, sembla que el més petit, Miró Bonfill, el diplomàtic del grup, negocià amb el seu cosí, Borrell de Barcelona, la retirada de l'exèrcit que aquest tenia posat a l'aguait a la muntanya de Sant Patllari, gestions que assoliren èxit complet. És el mateix Miró qui ens ho explica, encara que veladament, tenyint la narració d'un vernís religiós molt propi de l'època i de la personalitat del comte-bisbe: «És conegut per tots els fidels que m'acompanyen i per altres homes, que el comte Borrell vingué amb tot el seu exèrcit a les nostres parts, per construir un castell en contra nostra a la muntanya dita *Spelio* —Sant Patllari—, en terreny que és alou de Sant Esteve de Banyoles. I jo, l'esmentat Miró, comte i bisbe per la gràcia de Déu, amb gran diligència, ànim angoixat i cor contrit, em vaig agenollar davant l'altar de Sant Esteve, demanant ajut al senyor Jesucrist i al seu màrtir sant Esteve, a fi que em protegissin contra la injustícia tan nefanda que em succeïa; i així es féu» (89).

Després de la mort del comte Guifré i de la posterior pacificació de la

terra besaluenca, Seniofré tornà a governar directament el comtat de Besalú, i aquesta vegada fins a 965, que morí (90). Durant aquesta segona administració de Besalú Seniofré continuà el patronatge de Sant Pere de Camprodon que el seu dissortat germà havia iniciat anys abans (19). En aquesta època també Oliba Cabreta l'ajudà en el govern, car ambdós junts surten documentats alguna vegada (92), però és ben clar que aleshores no es tornà a produir cap altra divisió dels comtats ja que Seniofré els governà personalment tots. Oliba Cabreta i possiblement també Miró Bonfill foren associats al govern pel seu germà gran, com a col·laboradors, però sense adjudicar-los l'administració de cap districte.

Quan el 965 Miró Bonfill succeí al seu germà com a comte de Besalú, es féu càrrec també de les nombroses propietats que Seniofré havia confiscat als revoltats de 957, de les quals el bisbe-comte s'aniria desprenent en profit de les cases religioses del país (93). És precisament en les escriptures de donació d'aquestes terres, fetes el 21 de febrer de 968 per a la seu de Girona (94), el 2 de juliol de 978 per a Sant Pere de Besalú (95) i el 10 de juliol de 979 per a Sant Esteve de Banyoles (96), a més de les disposicions testamentàries de 22 de febrer de 979 (97), on Miró Bonfill ens informa dels esdeveniments de 957.

f) *Les causes. Els «fideles regis»*. En mirar d'establir, a manera de conclusions, les causes de la revolta de 957, cal advertir prèviament que la documentació de què disposem no permet d'emetre judicis massa categòrics. De tota manera, en el curs de la investigació ens han aparegut dos camins o hipòtesis umament interessants que, si la manca de fonts no ha permès demostrar completament, no per això deixem de considerar força vàlids. Exposarem, doncs, aquí un seguit d'hipòtesis amb l'esperança de que potser algun dia seran corroborades pel descobriment de nous documents, que, en tot cas, no sols podran aclarir definitivament els mòbils de la revolta de 957, sinó que també esborraran la nebulosa que avui encara envolta els orígens del comtat de Besalú, perquè, això sí, en el curs de la investigació hem arribat al convenciment de que ambdós fenòmens estan estretament relacionats.

El moviment de 957 crec que fou fruit d'un conglomerat d'interessos, però em sembla que en primer lloc cal parar esment en l'extracció social dels revoltats: tots o gairebé tots eren grans propietaris establerts a les valls del Fluvià i del Ser, a l'entorn de Banyoles i a la vall de Beget. Alguns com Adalbert, el seu germà Seniofré prevere, i potser també llur *nepos* —nebot o cosí germà—, Oliba, havien rebut preceptes reials, fins i tot d'immunitat, on se'ls qualificava de *fideles regis*. Altres, a més dels esmentats, semblen ésser descendents o parents, en grau indeterminat, d'un grup de vassalls reials que havien rebut preceptes de confirmació de propietats, concessió de béns fiscals i atorgament de la immunitat, uns cinquanta anys enrera, entre 889 i 925.

Per la ubicació de les propietats d'uns i altres, ens preguntem, per

exemple, si els rebels Adalbert, Seniofré prevere, Oliba, Vígila prevere, Travvad, Ermegild i Miró, que vers 957 sofriren la confiscació de llurs béns de Parets (Vilademuls), la vall de Mieres, etc., no tenien alguna mena de parentiu amb els *fideles regis* Guifré, Síndila i Imbolat que el juny de 889 havien rebut un precepte del rei Odó confirmant-los i concedit-los béns per aquests indrets (98).

De manera especial ens demanem també si els mateixos germans Adalbert i Seniofré prevere, i llur *nepos* Oliba, que en la revolta perderen l'alou de Parets d'Empordà, eren familiars del matrimoni Esteve-Anna, a qui el rei Carles el Ximple el 14 de juny de 899 concedí ell lloc de Romanyà d'Empordà, que està al costat de Parets (99). Però sobretot caldria veure si l'Oliba, *nepos* d'Adalbert i Seniofré, era el mateix o un descendent del mateix Oliba —un dels fills coneguts del comte Radulf de Besalú— a qui el rei Radulf entre 929 i 935 concedí els llocs de Santa Pau i Romanyà (100) —en l'apartat següent ens referirem a aquestes filiacions que recolsarem en sentit positiu amb altres arguments—. També ens demanem si el rebel Vives, que el 957 posseïa terres per Argelaguer i Sant Ferriol, tenia quelcom a veure amb el *fidelis regis* Teodosi, a qui Carles el Ximple el 24 de juny de 898 havia atorgat béns dels fisc per la banda d'Argelaguer i Montagut (101).

A tals observacions es pot afegir que aquests grans propietaris, alguns d'ells immunistes i *fideles regis*, i altres probablement descendents de *fideles regis*, venien a constituir tres o quatre grans famílies que semblen estretament vinculades entre si: la família d'Adalbert o dels descendents de Raifré, la de Vígila i la de Miró o dels fills de Fredari. I diem que aquests llinatges rebels a Guifré de Besalú estaven més o menys emparentats uns amb altres, per diverses raons: primera, perquè membres d'una família compartien propietats amb individus d'una altra; segona, perquè els quatre clans tenien un seguit de propietats més o menys limítrofes i entrelaçades, que anaven des de Parets d'Empordà fins a Argelaguer i Mieres; i tercera, perquè la documentació diu bastant explícitament que la revolta fou obra «d'Adalbert i dels seus parents i amics» (102).

Constatada, doncs, l'existència d'unes vinculacions de tipus familiar i econòmic entre els cabdills de la revolta, es planteja tot seguit la qüestió de saber si aquests procedien originàriament d'una mateixa família de velles arrels en terra besaluenca o bé si eren membres de diversos «clans», antics i prepotents, que per millor enfilarse, arrelar-se i enfortir-se es vinculaven per la sang. De fet, ambdós arguments explicarien prou satisfactòriament l'existència de les susdites co-propietats o propietats entrelaçades dels rebels de 957, i probablement hi hagué una mica de tot. A mi em sembla, però, que al costat d'uns individus o d'unes famílies que potser reconeixien uns avantpassats comuns, devien predominar els descendents d'antics i diversos «clans» que en el segle IX estarien representats pels *fideles regis* Guifré, Síndila, Imbolat, Teodosi, Esteve, Anna, Teudemund, etc., els quals devien

haver estat també els capdavanters de la colonització i repoblació laica de Besalú, segons es desprèn de llurs preceptes.

En fi, tot aquest seguit d'observacions crec que configura bastant aproximadament la personalitat dels revoltats i de retruc ens porta a considerar uns dels aspectes, potser el més evident, de la revolta. En essència, sembla com si el conflicte de 957 pogués reduir-se a l'enfrontament entre la Casa de Cerdanya-Besalú, llinatge comtal d'origen recent, que tot just llavors començava a independitzar-se de la reialesa, i encara no tenia sòlides rels a la terra besaluenca —on els seus membres gairebé no hi posseïen propietats—, d'una banda, i un nombrós grup de terratinents de Besalú, alguns d'ells immunistes de dret, altres potser de fet, uns quants *fideles regis*, els restants segurament descendents de *fideles regis*, i en fi, tots ells sense dubte nés o besnés dels homes que havien dirigit la colonització de les comarques besaluenques, de l'altra banda.

Per a comprendre, però, com arribaren a contraposar-se els interessos de l'autoritat comtal i d'un sector de la noblesa de Besalú, cal examinar els esdeveniments anteriors amb una certa perspectiva, car penso que la revolta està relacionada fins i tot amb el procés d'independència dels comtats. Mentre en el segle IX l'autoritat de la monarquia era forta, i els comtes resultaven nomenats i destituïts pel rei, els magnats locals podien gaudir d'una certa independència, car la monarquia, tot encomanant-los el repoblament de les valls que en aquella centúria restaven ermes, els atorgava a més preceptes d'immunitat, que els emancipaven de l'autoritat comtal, enfront de la qual els immunistes venien a constituir com una mena de contrapès favorable al poder reial.

Sembla que fins aleshores, els prohoms de Besalú, governats molt de temps des de Girona, havien menat una vida força independent, i que àdhuc havien consolidat llur poder durant el govern de Radulf (878 - vers 920), primer comte privatiu de Besalú, en temps del qual es situen el major nombre de preceptes que coneixem per a particulars besaluencs. Però tota una altra fou la situació en temps de Miró el Jove i dels seus fills, quan s'obrí la successió de Guifré el Pelós, i s'inicià la marxa del país vers la independència. Des d'aleshores, els preceptes reials per a particulars es feren molt escadussers fins a quasi desaparèixer, segurament perquè els comtes, gelosos de llur autoritat, es devien oposar al fet que magnats dels seus districtes recaptessin privilegis que els feien autònoms, i també perquè les concessions de béns fiscals, que els reis havien acostumat a fer als seus *fidele regis* del segle IX, ja no es podien portar a terme en el segle X, quan la major part dels indrets de Besalú devien estar atermànats i repoblats, i quan, els comtes retenien les terres fiscals restants considerant-les com a patrimoni comtal i familiar.

Així, votant la recaptació de nous preceptes, disposant dels béns fiscals, també retallant els vells privilegis de la noblesa, i esmerçant sobretot sumes considerables en la compra de propietats, els comtes aconseguiren que

s'anés operant un desequilibri de poder cada cop més favorable a llur autoritat. En Estats com Barcelona, que tenien la frontera oberta vers la Hispània sarraina, els magnats trobaren que la colonització de les terres desertes de migjorn constituïa un mitjà per refer-se d'aquestes pèrdues i satisfer llurs ambicions, però en comtats de terra endins com el de Besalú, on el traçat de la frontera havia de restar forçosament inalterable, aquest recurs no existia. Probablement per això, el 957, uns quaranta anys després d'iniciar-se el govern de la Casa de Cerdanya a Besalú, quan tot just devien començar les maniobres dels comtes per fer sentir llur autoritat, un grup de nobles, sabent-se amenaçats de gravetat, es llançaren a la revolta.

g) *Les causes. Els descendents del comte Radulf.* En l'apartat anterior hem exposat el que creiem que fou un dels motius de la revolta, però val a dir que si el moviment de 957 s'hagués reduït a un alçament de la primitiva noblesa besaluenca en pro de llurs interessos de classe, probablement l'afer hauria finit en un compromís, i ben segur que els revoltats no haurien arribat fins a occir el comte Guifré, que en teoria era llur senyor. Però com que és evident que els transgressors arribaren fins al magnicidi, sembla lògic deduir que no es tenien per fidels de Guifré, el qual en conseqüència no consideraven com a comte i senyor.

En el curs de la investigació hem arribat a establir més o menys que els sublevats davallaven d'un grup de magnats que havien rebut extraordinaris privilegis reials significativament en temps del comte Radulf de Besalú al qual en agraïment sempre devien haver servat fidelitat. Doncs bé, és força versemblant que cinquanta anys després els descendents d'aquests magnats traspasessin llur fidelitat als fills o néts del comte Radulf, que tant havia beneficiat llurs famílies, i no al nou comte Guifré que per a ells seria una autoritat estranya i onerosa, en curs d'arrelament.

La hipòtesi que així s'insinua dóna, creiem, molta més coherència a la revolta que, segons sembla, seria en bona part un intent dels descendents del comte Radulf, recolzats en llurs fidels, per recuperar el comtat de Besalú, que llur pare o avi havia regit uns cinquanta anys enrera, i que aleshores governava llur cosí segon Guifré. Sense que ho poguem demostrar categòricament, tenim per molt probable que els capdavaners de l'alçament, l'Adalbert, el prevere Seniofré i llur *nepos* Oliba, eren descendents de Radulf, car llurs propietats de Parets d'Empordà, Espinavessa i Vilert es trobaven molt a prop de Romanyà d'Empordà, vila que Anna, filla del comte Alaric d'Empúries, havia donat als comtes Radulf i Ridlinda el 22 d'abril de 876 (103), i que més tard havia posseït llur fill o nét Oliba (104).

Dels germans Adalbert i Seniofré prevere, fills de Raifré, ja hem explicat la participació que tingueren en la revolta, i hem examinat les propietats nebots dels comtes Radulf i Ridlinda. Toca ara parlar d'Oliba, magnat que la documentació anomena *nepos* d'Adalbert i del prevere Seniofré, i presenta que els foren confiscades. Cal afegir que podien ésser uns néts o bé uns com a una mena de lloctinent del primer. A l'època que estudiem el terme

nepos podia tenir el sentit de nebot o de cosí, i éssent per a la nostra argumentació més versemblant el segon significat, ens hi acollim (106). El rebel Oliba, presumpte cosí d'Adalbert, significativament portava el nom d'un fill del comte Radulf, però és poc probable que ambdós Olibes fossin una mateixa persona, en canvi és molt possible que fossin pare i fill. Hi ha sobre el particular un conjunt de documents que recolzen aquesta filiació i també la tesi d'una revolta dels néts de Radulf per recuperar Besalú.

La primera menció documental d'Oliba, fill de Radulf, es troba en una escriptura de maig de 903, mitjançant la qual el comte Radulf i la seva muller Ridlinda donaren al monestir de Santa Maria de la Grassa del comtat de Carcassona un alou que tenien a la vila de Pezillà en el nord-oest del comtat de Rosselló, amb la condició que ells i llur fill Oliba l'usufructuarien de per vida (107). El 24 de juny de 920, havent mort Radulf, la seva vídua Ridlinda i el seu fill Oliba confirmaren la donació anterior (109). Aquesta és la darrera notícia segura d'Oliba, si bé es probable que el fill de Radulf pugui identificar-se adhuc amb el fidel Oliba que entre 929 i 935 rebé un precepte del rei Radulf, donat a prec de Bernat —potser l'altre fill conegut de Radulf—, concedint-li béns pels llocs de Santa Pau i Romany d'Empordà (109). De tota manera, d'aquest document el que resulta evident és que el *fidelis* Oliba estava emparentat amb Radulf i Ridlinda, és a dir, que era llur fill homònim o bé llur nét, car aquest matrimoni ja abans, el 876, havia posseït el lloc de Romanyà que ara el rei venia a confirmar a Oliba (110). Tinc la impressió que en el futur la pista del fill de Radulf es perd, car em sembla que un Oliba levita, que trobem pel sud-est de Besalú i nord-est de Girona, entre 926 i 979, devia ésser el seu fill i no ell mateix, car es fa difícil de pensar que l'Oliba fill de Radulf, nascut bastant abans de 903, potser vers 876 (111), pogués viure més enllà de 979.

Si examinem el cas de Bernat, l'altre fill conegut de Radulf, que ens pot servir de referència, veurem que l'11 de febrer de 926 ja estava casat amb una Udalgarda, filla del comte Frèdol de Tolosa (112), i que després de 954 tenia un fill dit també Frèdol, a qui el rei Lotari, entre 954 i 986, concedí o confirmà la possessió de la cella de Sant Llorenç del Mont o de Sous (113). La filiació Radulf-Bernat-Frèdol, que Abadal dona com a probable, jo la tinc per segura car el Frèdol agraciats amb el precepte de Lotari portava el nom del seu suposat avi matern i a més, en aquest privilegi, el rei li confirmava una cella que ja abans, l'1 de desembre de 887, l'abat Ricimir de Sant Aniol d'Aguja havia venut als avis paterns, Radulf i Ridlinda (114). I com que aquest nom és més aviat rar en terra besaluenca, fins tinc per quasi segur que el Frèdol nét de Radulf és el mateix Frèdol, espòs d'una Gerberga, a qui el comte Seniofré l'11 de setembre de 964, tot qualificant-lo de *fideli meo*, li donà un alou del comtat de Besalú que s'estenia pels termes de Navata i *Cacaiaci* o *Cacavaç* (115).

Cal parar esment en aquests dos noms. Un d'ells, el de *Cacaiaci* correspon a un vil·lar en el terme del qual el rei Odó, el juny de 889, concedí béns

fiscals al prevere Guifré i als seus germans Síndila i Imbolat (116), *fideles regis* de qui en altres llocs d'aquest estudi, per diverses raons, ja hem conjeatut alguna mena de parentiu amb els rebels Adalbert, Seniofré prevere i Oliba, els quals alhora tenim per possibles néts de Radulf i Ridlinda. Però crec que convé fixar-se sobretot en Navata, vila que molt significativament es troba entre els termes de Cabanelles, Ordís i Pontós, municipis que assenyalen un punt de concentració de les propietats del comte Radulf, dels seus descendents i dels rebels principals de 957: Espinavessa, Parets, Romanyà, Pontós, Pols...

Aquesta disquisició sobre els descendents no rebels de Radulf crec que ens serveix per conjeatut que tal com el Frèdol, que actuà vers 960 pel sud-est de Besalú, era un nét de Radulf, també l'Oliba, suposat descendent de Radulf que es sublevà per aquest indret en 957, devia ésser més aviat un nét que un fill d'aquest comte. I posats a establir hipòtesis, fins i tot podríem pensar que quan el 957 el comte Seniofré confiscà als probables néts rebels de Radulf —Adalbert, Seniofré, Oliba— uns alous de Cabanelles i Pontós, també els prengué els alous de Navata i *Cacaiaci*, que set anys després tornaria a la família de Radulf, donant-los a Frèdol, cosí dels sublevats, en premi per la fidelitat —li diu *fideli meo*— que li havia servat en moments tan compromesos.

Em sembla que l'Oliba levita, suposat nét de Radulf, apareix documentat per primera vegada abans de 926, quan permutà amb els germans Aliari i Elderic dues peces de terra a Sant Joan de Mollet (117), localitat dita també Mollet de Ter, que està situada en el nord-est del comtat de Girona, relativament a prop de la frontera amb Empúries i Besalú, en un indret també proper a Cabanelles, Pontós, Esponellà i Serinyà, municipis on es trobaven les principals propietats dels rebels de 957. Seguint la tradicional conducta de les cases comtals catalanes devallades de Seniofré de Cerdanya, pare del Pelós, i emulant en concret l'avi Radulf i el pare Oliba, el 12 de gener de 926 (118) i el 20 d'octubre de [948] (119) el levita Oliba donà unes propietats del comtat de Girona, pels termes veïns de Flassà i Mollet de Ter i també d'Aiguaviva o *Anteras*, al monestir de la Grassa del comtat de Carcassona, d'on sembla que eren originàries les famílies comtals de Catalunya, el qual constitueix una prova més a favor de la filiació Radulf-Oliba-Oliba levita.

En altres llocs d'aquest estudi ja hem comentat que el 21 de febrer de 968 el comte Miró Bonfill donà a la seu de Girona l'alou de Parets que el 957 el seu germà, el comte Seniofré, havia confiscat als rebels Adalbert, Seniofré i Oliba, *nepos ipsorum* (120). No cal insistir en la ubicació geogràfica de Parets per un indret on hem cregut trobar propietats de Radulf i els seus descendents, però sí que cal aclarir que per a nosaltres aquest Oliba rebel i l'Oliba levita que tenia béns per Mollet, Flassà i, segons veurem, per Pontós devien ésser la mateix persona, és a dir, un nét del comte Radulf (121).

També és el bisbe-comte Miró Bonfill qui en el seu testament de 22 de

febrer de 979 disposa a favor del seu germà Oliba Cabreta de la vila de Santa Pau, que segons diu havia estat d'un tal Oliba i d'un tal Seniofré (122), que ho devien posseir conjuntament o heretar-ho l'un de l'altre, abans que Miró ho adquirís. Es tracta d'una notícia documental important per a la nostra hipòtesi, degut a un seguit de coincidències que ens sembla trobar-hi. En primer lloc sabem que la vila de Santa Pau havia estat d'Oliba fill o nét del comte Radulf, segons precepte del rei Radulf (123), el qual permet de suposar que l'Oliba esmentat per Miró Bonfill era el mateix del precepte o bé un fill seu. Convé també ressaltar que el bisbe-comte parla d'Oliba i Seniofré, senyors de Santa Pau, sense explicitar més llur identitat, tal com si fossin coneguts de tothom, i que això ho fa en un document ple d'allusions als rebels de 957, a vegades qualificant-los de «nefandíssims transgressors» i altres vegades sense aquests qualificatiu. Pel contingut del document és perfectament possible que Oliba i Seniofré fossin uns germans que compartissin la propietat de la vila de Santa Pau com herència conjunta de llur pare, Oliba, fill de Radulf; a més, aquesta hipòtesi que apuntem és tant més admissible que segons prova documentació posterior l'Oliba que hem trobat en els documents de 926 i [948] tenia un germà dit Seniofré. També és important retenir que quan el 22 de febrer de 979 Miró Bonfill dictà testament l'Oliba i el Seniofré, que abans havien posseït Santa Pau, aleshores encara devien ésser vius car no es diu pas el contrari, com era costum en cas de defunció. En conseqüència, ens sembla possible que Miró Bonfill hagués rebut l'alou per herència del seu germà Seniofré comte, el qual l'hauria confiscat als germans Oliba i Seniofré, segurament per haver pres part en la revolta de 957. En aquest cas l'Oliba de Santa Pau seria també el *nepos* d'Adalbert.

Fet i fet, en aquest seguit de documents i notícies documentals, crec que s'hi troben massa coincidències per pensar en unes relacions o connexions purament casuals. Però és que encara hi ha més, car resulta que, el 31 de maig de 979, Oliba, ja arxilevita, i el seu germà Seniofré, actuant, segons sembla, com a marmessors de llur altre germà Domènec, donaren al bisbe i al clergat de Girona nogensmenys que un alou del comtat de Besalú, que tenien a Pontós, i havien heretat dels seus pares (124). Per a nosaltres es tracta d'un document revelador, car Pontós és avui un terme municipal que molt significativament inclou el llogaret de Romanyà, que havia estat del comte Radulf (125) i del seu fill o nét Oliba (126); es troba prop de Pols, Parets d'Empordà, Espinavessa i Vilert, propietats dels rebels Adalbert, Seniofré i Oliba; i afronta pel nord-oest amb Navata on Frèdol, també nét de Radulf tenia un alou (127). Aquestes, diguemne, «coincidències» afavoreixen la hipòtesi que els germans Oliba, Seniofré i Domènec fossin uns néts del comte Radulf i permeten suposar que l'Oliba levita o arxilevita era el mateix que el 957 es sublevà amb Adalbert Seniofré prevere. És més, el fet que tingués un germà de nom Seniofré recolza la nostra hipòtesi anterior sobre la possessió de Santa Pau per ambdós fins al 957 en què la vila els

hauria estat confiscada pel comte Seniofré, per haver pres part en la revolta contra Guifré de Besalú. Respecte de l'alou de Pontós em sembla que no hi ha dificultat a admetre que no els fou confiscat perquè el compartien amb el tercer germà, Domènec, que, segons sembla, no participà en la revolta.

L'última notícia que tenim d'aquests probables descendents de Radulf és de 5 d'abril de 994, data en què el comte Ramon Borrell i la comtessa Ermessenda donaren a la seu de Girona la torre de Pals amb l'església de Sant Pere i l'alou de Mollet, que havien estat dels germans Oliba i Seniofré (128). Per la possessió d'un alou a Mollet sembla que no hi ha dubte sobre la identitat d'aquests personatges, que haurien mort entre 979 i 994. I és precisament pel fet d'haver mort entre aquestes dues dates que fem al levita Oliba i els seus germans més aviat uns néts que no uns fills del comte Radulf, mort vers 920. El contingut d'aquest i dels altres documents, per fi, ens il·lustra sobre la prosperitat de la família de Radulf que s'hauria bastit un ric patrimoni per terres gironines i besaluenques, si bé hauria arrelat especialment a Girona on els seus membres haurien arreplegat fins i tot honors laiques i eclesiàstiques.

Els suposats néts de Radulf, molt vinculats, segons que sembla, a la cúria eclesiàstica gironina i a llurs probables cosins els comtes de Barcelona, i sens dubte ajudats per un reduït grup de llinatges besaluencs que els servaven fidelitat, no és estrany que, uns quaranta anys després de la mort d'aquest comte, s'aixequessin per recuperar el comtat de Besalú que el seu avi havia regit.

h) *La intervenció de Borrell II*. En un document de 10 de juliol de l'any 979 (129), que és la donació a Banyoles d'un alou de Serinyà, que havia estat dels traïdors Vigila i Trasvad, el bisbe-comte Miró Bonfill, després d'explicar la revolta de 957, la mort de Guifré i la pacificació menada per llur germà, el comte Seniofré, alludeix a una incursió que féu el comte Borrell II de Barcelona-Girona per terra besaluena. Donat que en la narració del comte-bisbe es diu que Borrell travessà amb tot el seu exèrcit la frontera meridional del comtat, i es fortificà en un lloc del poblat de Pujarnol, que era un dels nuclis rebels (130), i donat que aquest episodi està descrit en un document que en gran part sembla redactat per narrar la revolta, pensem que aquesta i l'agressió de Borrell deuen estar estretament relacionades.

No hi ha dificultat a datar aquesta desavinença entre els comtes de Barcelona i els de Besalú a finals de 957 o principis de 958, coincidint amb la revolta o amb la pacificació de la terra besaluena. De fet tenim dues dates equidistants que assenyalen uns moments de bones relacions entre Borrell II i els seus cosins de Cerdanya-Besalú, i és lògic suposar que la incursió del comte barcelonès ha de situar-se entre ambdues referències temporals. La primera és del 19 de febrer de 955 (131), quan el marquès Borrell donà al seu cosí el levita —després comte i bisbe— Miró Bonfill un alou del comtat d'Osona que s'estenia per Vallfogona, Tolosa i Colldecanes, i que havia rebut

del seu pare, el difunt comte Sunyer. La segona referència, més dubtosa, és de 4 de maig de 959 (132), i 24 d'abril de 962 (133), quan el levita Miró féu donació a Sant Joan de les Abadesses de les terres rebudes *de domno Borrello comite*; en ambdues escriptures no es fa cap al·lusió a desavinences entre Borrell i Miró. També ens consta que posteriorment el comte de Barcelona intervingué decisivament en el nomenament de Miró Bonfill per a la càtedra episcopal de Girona (134) que ocupà des de 871. Fins i tot, en l'esmentat document de 10 de juliol de 979 el comte-bisbe parla de la incursió de Borrell com d'un fet anterior, però ben conegut dels seus contemporanis (135).

Inicialment pensàrem que calia datar aquesta incursió de Borrell vers tardor de 957, mentre els seus suposats aliats eliminaven Guifré de Besalú, de Besalú. Crèiem que Borrell havia promès ajuda als conspiradors i que havia intervingut àdhuc amb les seves tropes per estimular l'alçament, cercant un mitjà per incorporar de nou Besalú al comtat de Girona o per imposar la seva tutela a aquell antic *pagus* gironí, mitjançant l'establiment d'una nova dinastia.

Hi havia, evidentment, un conjunt de raons que recolzaven aquestes hipòtesis. Per començar, ens resultava difícil de creure que els suposats descendents de Radulf i un nombre indeterminat de magnats besaluencs es llancessin a un moviment de tal naturalesa i tan arriscat sense comptar més que amb llurs pròpies forces. Fins i tot consideràvem problemàtic que a l-Catalunya Vella, dividida en petits principats governats per comtes que estaven emparentats entre ells, es pogués produir en un dels comtats un aixecament interior, que arribés fins a eliminar el comte local, sense comptar amb l'antuència dels governants veïns. La nostra conclusió primera era, doncs, que els néts de Radulf no s'havien embarcat en aital aventura abans d'obtenir el recolzament de llur cosí Borrell II de Barcelona, l'únic, creiem, que un cop eliminat Guifré de Besalú, podia garantir llur permanència en el comtat besaluenc enfront dels altres membres de la Casa de Cerdanya-Besalú, sobretot de Seniofré, que mirarien de recobrar-lo.

Una meditació més profunda, fruit d'un canvi d'impressions amb el senyor Miquel Coll i Alentorn, que està preparant una monografia sobre els comtes Sunyer i Borrell de Barcelona, ens ha portat a refusar aquesta hipòtesi inicial. En contra d'ella hi ha almenys dos arguments de pes: primer, que la política de Borrell sempre s'orientà cap a esmenar els torts fets pel comte Sunyer, el seu pare, i en conseqüència restablir les relacions amb els cosins de Cerdanya-Besalú, trencades arrel de les lluites de 943 sobre el Ripollès; segon, que si Borrell s'hagués fortificat a Sant Patllari vers la tarlor de 957, mentre els seus suposats aliats eliminaven Guifré de Besalú, no es comprèn com no aprofità l'èxit inicial de la sublevació per avançar amb tot el seu exèrcit sobre la capital del comtat —estava a poques hores de camí— inclinant així definitivament la balança a favor seu.

Davant objeccions d'un pes així, i parant esment que la intervenció de

Borrell no passà d'ésser una prova de força que es resolgué mitjançant negociacions, pensem que ha de cercar-se alguna altra explicació a aquest episodi. Al nostre entendre, al principi, el comte de Barcelona degué restar al marge del moviment perquè l'unien llaços familiars i interessos polítics amb un i altre bàndols. Seria després, quan la irrupció de Seniofré de Cerdanya canvià el curs dels esdeveniments, que Borrell intervingué potser només per garantir la integritat de la frontera entre Besalú i Girona.

La frontera meridional del districte besaluenc, donat que Besalú poc abans havia estat un apèndix de Girona, devia ésser aleshores una mica imprecisa i per tant conflictiva. Sembla que en el moment de separar-se ambdós districtes, els comtes de Barcelona havien retingut en llur poder les millors posicions defensives de la zona, entre les quals el castell de Finestres i segurament també els d'Hostoles, Puig-alder i Colltort. És de creure finalment que, en els municipis actuals de Mieres, Sant Miquel de Campmajor i Porqueres, la frontera, que devia seguir les serres de Colltort, Finestres i Pujarnol, devia resultar un xic indefinida i susceptible d'ésser interpretada de manera diferent pels comtes d'un i altre bàndol.

El castell de Finestres del municipi de Sant Aniol de Finestres, per exemple, el 15 d'octubre de 947 estava sota la jurisdicció del comte Borrell, que aleshores n'autoritza la consagració de la capella (136). Però resulta que més endavant, el 13 d'octubre de 1021, ja pertany al comte Bernat Tallaferro de Besalú, que el deixà en testament a son fill Guillem, junt amb altres castells d'aquest sector, com són els de Colltort, Hostoles i Puig-alder (137). Aquest canvi de la jurisdicció barcelonina a la besaluenca seria fàcilment explicable si no resultés que anys més tarde, en les butlles atorgades, respectivament, en 1096 i el 1175, per Urbà II i Alexandre III al monestir de Banyoles, el castell de Finestres torna a figurar com a pertanyent al comtat de Girona (138).

Sembla evident, doncs, que la frontera per aquesta banda era imprecisa i per tant subjecta a eventuals negociacions i desavinences entre els comtes de Barcelona i de Besalú. No seria gens estrany que en aquest problema de límits es trobés l'explicació de l'actitud bèl·lica de Borrell.

En resum, la nostra hipòtesi sobre aquesta qüestió és la següent: el germà gran del difunt Guifré de Besalú, Seniofré de Cerdanya, s'encarregà de reduir els rebels besaluencs i confiscar-los llurs béns, però, segons sembla, mentre feia això, a finals de 957 o principis de 958, el seu cosí Borrell de Barcelona entrà amb la host a terra besaluenca i es fortificà a Sant Patllari de Pujarnol, lloc proper a la frontera. Vist que els rebels tenien béns i honors a ambdós costats de la frontera, pensem que l'actitud inesperadament hostil de Borrell degué constituir una manifestació de força que tenia per objecte imposar un límit a les confiscacions de Seniofré de manera que no alterés el *statu quo* d'aquesta zona. Fins i tot és probable que l'actitud de Borrell estigués ben fonamentada: en els suposats acords de 911 sobre la separació de Besalú i Girona (139), sembla possib el que eSunyer s'atribuís

la jurisdicció sobre els castells més ben situats de la frontera; amb això engendrà en aquesta àrea un desequilibri de poder que Seniofré de Cerdanya potser volgué resoldre dràsticament aprofitant les confiscacions de béns fronterers dels rebels. La ràpida intervenció de Borrell podia haver conduït a un enfrontament directe entre ambdós comtes, però sembla que el conflicte es resolgué mitjançant unes negociacions que portà a terme personalment el levita Miró Bonfill, germà petit de Seniofré (140).

Encara que desconeixem el contingut exacte dels acords elaborats pel levita i el comte barcelonès, sembla probable que aleshores s'aconseguís un cert equilibri de poder en aquesta àrea: Borrell es retiraria de Sant Patllari i mantindria la seva jurisdicció sobre els principals castells de la contrada; Seniofré podria confiscar terres frontereres com els alous dels rebels Seniofré i Vives, de Jujarnol i Calç (141), i l'alou de Mieres pertanyent a Miró i els seus germans, fills de Fredari (142); àdhuc és probable que s'acordés algun tipus d'encomanació beneficiària de castells del comte barcelonès al de Besalú (143); per últim, potser llavors Miró Bonfill va rebre un conjunt d'alous d'una i altra banda de la frontera que més tard deixaria en testament a Santa Maria i Sant Feliu de Girona (144).

i) *Conseqüències i conclusions.* Després d'aquesta detallada anàlisi dels fets de 957, hem arribat a la conclusió que el moviment fou fruit d'un seguit d'interessos que actuaren plegats: la base social de l'alçament estigué formada per un grup de potents de Besalú que s'aixecaren en defensa d' llurs privilegis, amenaçats per la nova dinastia comtal; la direcció de la revolta la portaren uns descendents del comte Radulf que hi cercaren d'expulsar la Casa de Cerdanya del govern de Besalú, i de recuperar el comtat que llur avi o pare havia regit. El comte Borrell de Barcelona es mantingué al marge de la problemàtica, i quan intervingué, sols fou per evitar que el comte Seniofré de Cerdanya utilitzés les confiscacions de béns dels rebels per possessionar-se de propietats que estaven a l'altre costat de la frontera i així ampliar la seva jurisdicció a expenses del comtat de Girona.

El balanç de la revolta, políticament parlant, fou favorable a la Casa de Cerdanya, car, si bé en la lluita trobà la mort el comte Guifré, no hi ha dubte que el germà gran, Seniofré de Cerdanya, menà la pacificació del país amb tal energia que mai més es tornà a produir un alçament d'aquesta mena. Com era de llei, Seniofré confiscà totes o quasi totes les propietats dels rebels, mesura que arruïna l'oposició, i de retruc convertí la família comtal en el propietari més ric de tot Besalú. Durant vuit anys, de 957 a 965, Seniofré completà la seva obra, governant personalment el comtat besaluenc, que a la seva mort passà, ja ben endegat, al seu germà petit Miró Bonfill.

El comte Miró, en el curs dels seus anys de govern, s'anà desprenent a poc a poc d'aquelles propietats confiscades, en profit de les cases religioses del país, guanyant així la fidelitat incondicional de l'estament eclesiàstic. Segurament la generositat del levita i comte envers l'Església i el restabliment de relacions cada cop més bones amb Borrell II feren possible

l'entronització de Miró Bonfill a la càtedra episcopal de Girona en 971.

Fou així com, per diversos camins i de maneres varies la Casa de Cerdanya superà les dificultats de mitjan segle x, i arrelà a Besalú, on es mantindria fins a l'extinció de la dinastia el 1111.

NOTES

(1) Es la opinió de RAMON D'ABADAL (*Els primers comtes catalans*, Barcelona, 1958, pp. 249-250) i la nostra.

(2) Sobre la mort de Guifré II Borrell i el problema de la successió de Guifré el Pelós vegis R. D'ABADAL, *Un gran comte de Barcelona preterit: Guifré-Borrell (897-911)*, en «Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad de Barcelona», Barcelona, V, 1964, pp. 83-130.

(3) R. D'ABADAL, *Un gram comte*, pp. 102-111.

(4) FEDERICO UDINA MARTORELL, *El archivo condal de Barcelona*, Barcelona, 1951, doc. 38, pp. 157-165 i Ap. II, doc. A, pp. 442-443.

(5) Em sembla que el primer document que parla de Radulf com a difunt és de 24 de juny de 920 i no de 915, com s'ha acostumat a datar. El publica B. ALART, *Cartulaire roussillonnais*, Perpignan, 1880, pp. 120-122. La datació diu «Facta carta donationis mense juni octavo kalendas iulii anno vigesimo tertio regnante Carulo rege.»

(6) JAIME VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, XIII, Madrid, 1850, Ap. 12 i FRANCISCO MONTSALVATJE, *Noticias históricas del condado de Besalú*, XI, Ap. 418, pp. 384-385. L'original d'ambdós documents s'ha perdut però n'existeix una còpia del segle XIII en el Arxiu Diocesà de Girona (ADG), *Cartulagi de Carles Many*, folis 77-78 i 80-83.

(7) PRÓSPERO DE BOFARULL y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona vindicados*, I, Barcelona, 1836, pp. 88-90.

(8) P. DE BOFARULL, *Los condes*, I, p. 91.

(9) Tot això es desprén del seu testament citat en la nota 7.

(10) Es el que diuen les diverses versions de les *Gesta Comitum Barcinonensium*, encara que fent de Seniofré d'Urgell i Sunyer de Barcelona una mateixa persona. Vegis per exemple *Gesta Comitum Barcinonensium*, edició de L. Barrau Dihigo i J. Massó Torrents, Barcelona, 1925, pp. 6 i 26-27. La versió de les *Gesta* ha estat més o menys seguida per cronistes e historiadors posteriors com Pere Tomich, Berenguer de Puigpardines, Jerónimo Zurita, Pere Miguel Carbonell, Pere Anton Beuter, Jeroni Pujades, dom Devie i dom Vaissete i Francesc Montsalvatje.

(11) Així ho creuen, per exemple, R. D'ABADAL, *L'abat Oliva, bisbe de Vic, i la seva època*, Barcelona, 1948, p. 35, R. D'ABADAL, *Primers comtes*, pp. 266-267 i 292-293 i FRANCESC CAULA I VEGAS, *BESALÚ comtat pirinenc*, Olot, 1969, pp. 48-49.

(12) Conec set documents de la comtessa Ava situats entre 925 i 941. El primer, de 4 de setembre de 928, és citat per ANTONI ELIAS DE MOLINS, *Epigrafía catalana de la Edad Media*, en «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», XI, 1904, p. 24. El segon, d'1 de juny de 936, ha estat publicat dues vegades per F. MONTSALVATJE, *Noticias históricas*, VIII, Ap. 36, pp. 105-106 i XXIV, Ap. 18, pp. 342-343, i una per dom CL. DEVIC i dom J. VAISSETE, *Histoire générale de Languedoc*, V, Toulouse, 1975, Ap. 65. El tercer, de 6 de setembre de 936, encara inàdit, es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Monacals, pergamins de Sant Pere de Camprodon, Carpeta 1, perg. 1. El quart, de 15 d'abril de 938, és citat per P. DE BOFARULL, *Los condes*, I, p. 88. El cinquè, d'11 de febrer de 940, es troba a l'ACA, Monacales, Girona, pergamins sense catalogar, caixó 129. El sisè, de 19 de juny de 941, el publica PETRUS DE MARCA, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus*, Paris, 1688, Ap. 76, col. 853. El setè, de 20 de juny de 941 està copiat en el còdex 26 de Ripoll, que actualment es troba a l'ACA; el publica RUDOLF BEER, *Los manuscritos del monaster de Santa Maria de Ripoll*, Barcelona, 1910, pp. 135-136.

(13) Encara que documentat per primera vegada el 20 de febrer de 926, Seniofré no s'autotitula comte fins el 30 d'agost de 942. Documents citats per P. DE BOFARULL, *Los condes*, I, p. 87.

(14) P. DE MARCA, *Marca Hispanica*, Ap. 73, cols. 848-849, publica un precepte de Lluís d'Ultramar, expedit el 3 d'abril de 938 a favor del monestir de Cuixà recaptat per Guifré, per encàrrec del seu germà Seniofré. R. D'ABADAL (*Catalunya carolíngia*. II. *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, I, Barcelona, 1926-1950, pp. 86-87) creu que es

tracta d'una falsificació, però nosaltres ens preguntem si no té alguns elements verídics.

(15) La comtessa Ava, de les set vegades que surt documentada entre 925 i 941, sis actua pel nucli territorial Ripoll-Besalú-Vallespir i sols una vegada pel nucli Cerdanya-Conflent.

(16) Son els documents de 19 de juny de 941 i 20 de juny de 941 citats en la nota 12.

(17) Conec cinc documents en que s'esmenta a Ava amb posterioritat a 941. Un de 5 de juliol de 947 publicat per R. D'ABADAL, *Com neix i com creix una gran monestir pirinenc abans de l'any mil. Eixalada-Cuixà*, Abadia de Montserrat, 1954, Ap. 70. Un altre de 26 d'octubre d'entre 948 i 951 citat per F. MOUTSALVATJE, *Notícies històriques*, X, Ap. 136. Un tercer, de 30 de juliol de 953, publicat per R. D'ABADAL, *Eixalada-Cuixà*, Ap. 77. Un quart, de 13 de gener de 958, que es troba a J. VILLANUEVA, *Viage*, XIII, Ap. 16, pp. 247-248. El darrer, de 30 de desembre de 960, que publica P. DE MARCA, *Marca Hispanica*, Ap. 97, cols. 879-880, sembla fals, però inspirat en un document autèntic.

(18) Es tracta dels documents tercer i quart de la nota anterior.

(19) No tenim el testament d'Ava, però en sabem quelcom per quatre actuacions dels seus marmessors. Una de 26 de febrer de 961 citada per R. D'ABADAL, *Els diplomes*, p. 169. Una execució testamentaria de la mateixa data publicada per P. DE MARCA, *Marca Hispanica*, Ap. 98, col. 880. Una tercera, de 27 de febrer de 961, també publicada per P. DE MARCA, *Marca Hispanica*, Ap. 99, col. 881. I una quarta, de 7 de març de 961, que publica JOAN SERRA VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana*, III, Barcelona, 1950, però sense adonarse'n de la identitat d'Ava.

(20) La documentació coneguda demostra que el comte Seniofré es movia per tots els Estats familiars entre 941 i 945. Pel Conflent el 23 de març de 942 (R. D'ABADAL, *Eixalada-Cuixà*, Ap. 67) i el 17 d'abril de 942 (R. D'ABADAL, *Eixalada-Cuixà*, Ap. 68). Pel Vallespir el 7 d'abril de 942 (DEVIC I VAISSETE, *Histoire de Languedoc*, V, Ap. 76). Pel Ripollès el 13 d'abril de 942 (ROUQUE DE OLZINELLAS, *Indice de las donaciones existentes en el Archivo de Ripoll*, manuscrit 430 de la Biblioteca de Catalunya, foli 10). I per Besalú abans del 7 de juliol de 944 (P. DE MARCA, *Marca Hispanica*, Ap. 79, cols. 855-856).

(21) L'actuació de Guifré per Besalú entre 945 i 957 serà examinada detalladament en un apartat posterior.

(22) «Un cop mort Miró II en 927, els comtats de Cerdanya i Besalú varen passar en un règimen de pro-indivís, molt corrent»... deia el desaparegut SANTIAGO SOBREQUÉS I VIDAL, *Algunes precisions sobre la història dels antics Comtes de Besalú en «I Assemblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú. Actes»*, Olot, 1972, p. 25.

(23) Guifré de Besalú li consultà la conveniència de recaptar un precepte per Camprodon segons explica un document posterior de juny de 962 publicat per H. OMONT, *Diplômes carolingiens*, en «Bibliothèque de l'Ecole des Chartes», LXV, Paris, 1904, p. 385, i per P. DE MARCA, *Marca Hispanica*, Ap. 100, cols. 881-883.

(24) En el document de consagració de Sant Germà de Cuixà, de 30 de juliol de 953 (R. D'ABADAL, *Eixalada-Cuixà*, Ap. 77), Oliba comes signa darrera de Seniofré i l'escriptura diu que la basílica es feu en col·laboració entre els dos germans.

(25) Hi ha algun document d'aquesta època que relaciona els germans Guifré i Miró, supeditant el segon al primer: R. D'ABADAL, *Eixalada-Cuixà*, Ap. 80.

(26) J. VILLANUEVA, *Viage*, XIII, Ap. 16, pp. 247-248.

(27) Sobre el panorama polític de Catalunya en aquesta època, vegis R. D'ABADAL, *Primers comtes*, pp. 292-293. Sobre Ermengol d'Osona, en dona notícies P. DE BOFARULL, *Los condes*, I, pp. 114-116.

(28) Dotació de l'església de Ridaura, de 5 de març de 937 (F. MOUTSALVATJE, *Notícies històriques*, XI, Ap. 78, pp. 165-166); donació de Ridaura a la Grassa de 30 de juny de 937 (Biblioteca Nacional de Paris, Col·lecció Moreau, VI, p. 55); i compra d'un alou a Hort-Moier de 13 d'abril de 938 (FRANCISCO MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, Barcelona, 1945, doc. 395).

(29) P. DE MARCA, *Marca Hispanica*, Ap. 126, cols. 923-924. Més endavant intenta-

II ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

rem treure conclusions d'aquesta incursió de Borrell II (948-881).

(30) La informació procedeix de Miquel Coll i Alentorn que sobre aquests esdeveniments presentà una comunicació, encara inèdita, al «II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català» celebrat a Sant Joan de les Abadesses del 17 al 20 de setembre de 1970.

(31) ACA. Seniofré, 42. Publicat per F. UDINA, *El archivo condal*, Ap. 131, pp. 290-291.

(32) R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 391-392.

(33) P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 97, cols. 879-880.

(34) R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 363-364.

(35) Id., pp. 368-370.

(36) Id., pp. 371-374.

(37) Id., p. 473.

(38) GASPÀR FELIU MONTFORT, *El condado de Barcelona en los siglos IX y X: Organización territorial y económico-social*, en «Cuadernos de Historia Económica de Cataluña», VII, Barcelona, junio 1972, p. 24.

(39) ROBERT BOUTRUCHE, *Seigneurie et Féodalité*, I, Paris, 1968, pp. 186 i 190.

(40) R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 385-386.

(41) Id., pp. 387-390.

(42) R. D'ABADAL, *La institució comtal carolíngia en la pre-Catalunya del segle IX* en «Anuario de Estudios Medievales», I, Barcelona, 1964, p. 57.

(43) R. D'ABADAL, *Primers comtes*, p. 266.

(44) ACA. Monacals, Pergamins de Sant Pere de Camprodon, Carpeta 1, perg. 2.

(45) J. VILLANUEVA, *Viage*, XV, Ap. 31, pp. 275-276 i F. MONTSALVATJE, *Noticias históricas*, VI, Ap. 1, pp. 1-3.

(46) F. MONTSALVATJE, *Noticias históricas*, XI, Ap. 92.

(47) Aquesta informació procedeix del precepte de Lluís d'Ultramar atorgat a Camprodon el 3 de febrer de 952 (R. D'ABADAL, *Diplomes*, pp. 77-79) i de l'acta d'elecció de l'abat Teudoric feta el 29 de juny de 962 (P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 100, cols. 881-883).

(48) F. MONTSALVATJE, *Noticias históricas*, XI, Ap. 102.

(49) Id., XI, Ap. 107.

(50) Id., XI, Ap. 136.

(51) Així ho diu el precepte de 3 de febrer de 952 citat en la nota 47.

(52) R. D'ABADAL, *Primers comtes*, pp. 302-305.

(53) P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 100, cols. 881-883.

(54) Vegis la nota 47.

(55) P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 83, cols. 858-860.

(56) R. D'ABADAL, *Eixalada-Cuixà*, Ap. 80, p. 183.

(57) Els documents de 4 d'agost i 14 de setembre de 957 els coneixem mercè a una còpia del segle XVIII que es troba a l'Arxiu de la Catedral de Girona, Armari VI, part superior, lligall 11, quadern 533, foli 6.

(58) J. VILLANUEVA, *Viage*, XIII, Ap. 16, pp. 247-248.

(59) «Adalbertus nomine cum aliquibus ex parentibus suis in contrarietatem domni Vuifredi principis populique terre huius scandala conturbationes que movere conati sunt...» (ADG, *Cartulari de Carles Many*, foli 300). «Et illi eos acquisivere de nefandissimis transgressoribus qui candala vel conturbationis nefarias in quantum potuere in contrarietate eorum in predicto comitatu Bisuldunense conati sunt agere» (ADG, document que es troba emmarcat en el despatx del director. Còpia del segle XII en el Arxiu de Montserrat, Carpeta de Santa Maria de Besalú, perg. 1).

(60) Ens sembla que els centres propulsors de la revolta devien coincidir amb els indrets on els revoltats hi tenien propietats, les quals coneixem per cinc documents posteriors: ACA. Monacals, Pergamins de Sant Llorenç prop Bagà, Carpeta 1, perg. 27; ADG, *Cartulari de Carles Many*, foli 300; ADG, document que es troba emmarcat al despatx del director; P. DE BOFARULL, *Condes vindicados*, I, pp. 98-105; i P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 126, cols. 923-924.

- (61) Vegis la nota 59.
- (62) J. VILLANUEVA, *Viage*, XIII, Ap. 13, pp. 242-243.
- (63) P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 109, cols. 892-893.
- (64) R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 381-390.
- (65) P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 84, cols. 860-862.
- (66) J. VILLANUEVA, *Viage*, XIV, Ap. 21, pp. 308-309.
- (67) Id., XIII, Ap. 15.
- (68) R. D'ABADAL, *Eixalada-Cuixà*, Ap. 80, p. 183.
- (69) P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 93, cols. 872-874.
- (70) Per fer honor a la veritat hem de manifestar que per identificar tots aquests Adalberts amb el rebel de 957 hi ha la dificultat de que els pocs documents que parlen de la revolta no fan cap alusió a la condició religiosa d'Adalbert. De tota manera no creiem que aixó sigui un argument completament dissuasiu.
- (71) Sobre l'alou de Parets vegis ADG, *Cartulari de Carles Many*, foli 300. Sobre els de Espinavessa (Cabanelles) i Vilert: «Et ad monasterium Sancti Petri Rodas, donare faciatis alodem meum qui est in comitatu Bisuldunense in villa Spinavusa et in Villa Erte et in ipsa valle quantum invenire potueritis in his locis qui fuisset de Godmare, presbiter, et de Adalberto, bozador, filio Raifredo...» (P. DE BOFARULL, *Condes vindicados*, I, pp. 98-105). Sobre el de Juinya: «Et in Juviniato, dono, ad prefatum cenobium, mansos duos in locum que vocant Stupino qui mihi advenit de homine nomine Adalberto vel fratribus suis qui scandalum vel conturbationem in hac terra movere on dubitarunt...» (ADG, document que es troba emmarcat al despatx del director).
- (72) «Enim vero quoddam, in prefato loco, habuit quondam Raifredus et tenuit et filii eius Adalbertus, et Sonifredus presbiter et Oliba, nepos ipsorum...» (ADG, *Cartulari de Carles Many*, foli 300).
- (73) «Sunt autem hi alodes in comitatu Bisuldunense in villa quam dicunt Maliano vel in terminio de Laurenciano atque in Valle Alta vel ad ipsa Lagurnagra, et in monte que vocitant Malareto... quantum alodem Seniofredus sacer vel transgressor... habuit vel retinuit...» (ADG, document que es troba emmarcat al despatx del director).
- (74) «Et dono, ad prefatum cenobium, alodem meum que dicunt Faras, et ipsum quem habeo in Roseto, vel in Villa Mala, et in Palatiolo, et in Marifonte, sicut fuerunt ipsi alodes de Soniofredus sacerdote transgressore, et de Guarino et filiis suis.» (ADG, Id.)
- (75) «t in villa Puio Arnulpho, et in villa que nominant Calvos donare faciatis alodem meum qui fuit de Seniofredo clerico et de Vivane bozadores.» (P. DE BOFARULL, *Condes vindicados*, I, pp. 98-105).
- (76) «Et ego libenti animo dono atque concedo ad prefatum coenobium alaudem meum quem habeo in comitatu Bisuldunense in villa quam dicunt Siriniano vel Taziniano..., quantum isti trasgressores —Vuigila presbiter et Trasoacus frater eius— sura nominati habebant...» (P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 126, cols. 923-924). «Et ad monasterium Sancti Stephani qui est in Balneolas, donare faciatis, ...in comitatu Bisuldunense, alodes meos qui fuerunt de Guiguilane et Trasvado et Ermegildo bozadores... infra terminos de Siriniano vel de Albucanu et de Isula, et de Caselas, et de Vilar Astar...» (P. DE BOFARULL, *Condes vindicados*, I, pp. 98-105).
- (77) «Ad predictam Sede Sancte Marie ab omni integritate sicut predictus Seniofredus et Vivas nefandissimi ipsos alodes retinuerunt... in predicta villa Podols vel in Ventavolo...» (P. DE BOFARULL, *Condes vindicados*, I, pp. 98-105).
- (78) «Et in comitatu Bisuldunense, in villa que vocant Orto Modario, cum ipsa ecclesia qui est sita in honore Sancti. Michelis Archangeli... sic dono alodem meum que ibidem habeo totum ab integro vel in Salselas quomodo fuit de Seniofredo bozadore filio Trasvado et Seniuldo fratri suo similiter...» (Id.).
- (79) «Et ipsum meum alode qui fuit de Birone bausadore et de fratribus suis, qui fuerunt filii de Fredario, qui est in Miliariis...» (Id.).
- (80) Vegis la nota 75.

II ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

81. Vegis la nota 77.

(82) «Et in Valle Beiedo ipsum neum alodem qui fuit de Vivane bozadore qui mihi advenit per dominum meum Seniofredo» (P. DE BOFARULL, *Condes vindicados*, I, pp. 98-105).

(83) «Et in alio loco sic dono alodem meum, ad domum Sancti Petri ilusta castro Bisulduni, alodi qui fuit de Vivane bozadore et est in Agilare... et in Ornazonas... et in Planedes...» (Id.). «Et donc ego, prelibatus epicopus, ad prefatum cenobium, alodes meos qui fuerunt de Vivano transgressore, et sunt ipsi alodes in locum que vocant Aquilare... et in Ornazoas... et in Planizes...» (ADG, document que es troba emmarcat al despatx del director).

(84) Vegis la nota 71.

(85) «Perspicuum est igitur omnibus nobis in hac terra degentibus quia quidam homo Adalbertus nomine cum aliquibus ex parentibus suis in contrarietatem domni Vuifredi principis populique terrae huius scandala conturbationes que movere conati sunt, in tantum etiam ut praescriptum principem ex oppido suo eiicientes, inimicisque sui illum contradentes, tamdiu inhumaniter illum persecuti sunt usquequo prae-nominatus transgressor gladic eum peremit.» (ADG, *Cartulari de Carles Many*, foli 300).

(86) «Et ita sciendum est cunctis fidelibus nobiscum commanentibus vel ceteris hominibus qualiter comes Borrellus venit cum omni exercitu suo in partibus nostris ad construendum castellum adversum nos in monte quem dicunt Spelio in alaude Sancti Stephani supra nominati.» (P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 126, cols. 923-924).

(87) Ho explica en el document de la nota anterior i sobretot en el de l'ADG, *Cartulari de Carles Many*, foli 300, que per ésser més complet l'utilitsem en el present apartat.

(88) Diem que Adalbert morí poc després perque el 28 de setembre de 958, «Odoari, prevere, Seniofré, sacerdot, i Joan, clergue», actuant en qualitat de marmessors d'Adalbert, feren donació escrita de l'alou de Parets a Santa Maria de Girona. A remarcar que el sacerdot Seniofré d'aquest document no era el germà homònim d'Adalbert, que participà en la revolta, sino un oncle seu: «dum Sonifredus presbiter avunculus eius vel helemosinarius vivus fuerit...» (ADG, *Cartulari de Carles Many*, folis 308-309).

(89) Vegis la nota 86 a la que cal afegir «Et ego iamdictus Miro, gratia Dei comes seu episcopus, cum summa diligentia, angusto animo, contrito corde, veni poplitibus curvis ante sacrosanctum altare suprasecriptum, postulans auxilium a Domino Iesu Christo et sancto martire suo Stephano, ut de tam nefanda nequiia, quod mihi accidi, adiutorium mihi prestitisset, sicut et fecit.»

(90) Una còpia del segle XIV del testament de Seniofré, fet l'1 d'octubre de 965, es troba a l'ACA, Monacals, Pergamins de Sant Llorenç prop Bagà, Carpeta 1, perfi. 27.

(81) F. MONTSALVATJE, *Noticias históricas*, XI, Ap. 105 i 107.

(92) R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 391-392.

(93) Sobre Miró Bonfill es pot veure JOSEP MARIA SALRACH MARÉE, *El bisbe-comte Miró Bonfill y la seva obra de fundació i dotació de monestirs*, en «II Colloqui d'Història del Monaquisme Català», II, Abadia de Poblet, 1973, pp. 57-81.

(94) ADG, *Cartulari de Carles Many*, foli 300.

(95) ADG, document que es troba emmarcat al despatx del director.

(96) P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 126, cols. 923-924.

(97) P. DE BOFARULL, *Condes vindicados*, I, pp. 98-105.

(98) R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 363-364.

(99) Id., pp. 371-374.

(100) Id., pp. 385-386.

(101) Id., pp. 368-370.

(102) Vegis la nota 59.

(103) DEVIC I VAISSETE, *Histoire de Languedoc*, II, Ap. 190, cols. 384-386.

(104) Així consta del precepte citat en la nota 100.

(105) Així en el suposat de que el seu nepos Oliba fos un nét d'aquests comtes.

(106) DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Paris, 1845, vol. IV, p. 620:

Nepos, 2: *Patruelis vel consobrinus*. J. F. NIERMEYER, *Mediae latinitatis lexicon minus*, fasciculi 7-11, Leiden, 1959-64, p. 717: *Nepos*, 2: *cousin germain*. En un altre document d'aquesta època, concretament de 21 d'octubre de 956, estudiat per JAIME MARQUÉS CASANOVAS (*Domna Rarlón, ilustre dama gerundense de mil años atrás*, en «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», XV, Gerona, 1962, pp. 317-329), hi surt el terme nepos, segons sembla, amb el sentit de cosí. En el cas que ens ocupa, si Oliba era nét de Radulf, i cos' d'Adalbert i de Seniofré prevère, en resultarà que aquests darrers eren també uns néts del primer comte privatiu de Besalú. De tota manera, per a la nostra hipòtesi, el que resulta important és establir que tots aquests eren parents en major o menor grau del matrimoni Radulf i Ridlinda, encara que, com és lògic, si es pogués demostrar que n'eren néts, la revolta que protagonitzaren tindria molt més sentit.

(107) B. ALART, *Cartulaire roussillonais*, pp. 118-120.

(108) Id., pp. 120-122.

(109) R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 385-386.

(110) Vegis la nota 103 i el text consegüent.

111. De 22 d'abril de 876 és el primer document conegut —citad en la nota 103— en que surten Radulf i Ridlinda, els pares d'Oliba, com a matrimoni.

112. El matrimoni Bernat-Udalgarda l'11 de febrer de 926 fa una donació a l'abadia de Vabre pel remei de l'ànima dels pares respectius: «pro remedium animae nostrae vel pro remedium genitori meo Radulfo et genitrice mea Rodlinde... vel pro remedium genitore meo Fredelone et genitrice mea Odane...» (DEVIC i VAISSETE, *Histoire de Languedoc*, II, Ap. 207, CVI, cols. 413-414).

113. R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 395.

114. Notícia procedent d'una lletra escrita per Joan Baptista Pont a Jeroni Pujades el 26 de desembre de 1612 i publicada a la «Revista de Gerona», volum corresponent a l'any 1889, p. 167: «Y ab scripture y actes vells que son en un llibre groc de dita notaria (la d'Olot) he trobat com... lo abat Raimiro anno 3 regnante Carolo rege vel imperatore, vene dicta iglesia —la de San Llorenç del Mont— a Rodulfo y a sa muller Richilinde comtes de Besalú».

(115) El document, que es troba original a Palma de Mallorca, Arxiu dels Marquesos de La Torre, Armari C, 2, MCLVIII, ha estat publicat per MIQUEL GOLOBARDES VILA, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, II, Palau de Peralada, 1970, pp. 9-10. La lectura de Golobardes difereix de la nostra en un terme carregat de significació: en la línia primera, en ell llegeix «ego Sonifredus, gratia Dei comes, donator sum tibi fratri meo Fredelone et uxori tue Gerberga», jo llegeixo «ego Sonifredus, gratia Dei comes, donator sum tibi *fideli* meo Fredelone et uxori tue Gerberga».

(116) R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 363-364.

(117) ACA, Monacals, Girona, pergamins sense catalogar, perg. 138. La transcripció d'aquest document, feta pel Dr. Santiago Sobrequés, l'hem pogut consultar mercè a l'amabilitat del seu fill Jaume Sobrequés.

118. ACA, Monacals, Pergamins de Santa Maria de Ridaura, Carpeta 1, perg. 3.

(119) ACA, Monacals, Girona, pergamins sense catalogar, perg. 135. Hem consultat la transcripció feta pel Dr. Santiago Sobrequés.

(120) ADG, *Cartulari de Carles Many*, foli 300. Per fer honor a la veritat, hem de manifestar que es força estrany i fins potser sospitosos que Miró Bonfill no alludeixi en aquest document al suposat parentiu entre els dirigents de la revolta i el difunt comte Radulf.

121. Creiem en aquesta filiació i en la identitat dels dos Olibes, segons veurem a continuació, per dues raons, primera perquè l'Oliba levita i l'Oliba rebel tenien ambdós —sembla— un germà dit Seniofré i segona perquè l'Oliba levita tenia un alou a Pontós municipi on sabem que l'Oliba, fill o nét de Radulf, havia tingut propietats.

(122) «Et facite ad illum scriptura donacionis, in comitatu Bisuldunense, in valle que nuncupant Sancta Pace, cum omnia et in omnibus quantum ibidem Oliba et Se-

II ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

- niofredus retinuerunt...» (P. DE BOFARULL, *Condes vindicados*, I, pp. 98-105).
- (123) R. D'ABADAL, *Els diplomes*, pp. 385-386.
- (124) «On id, nos in Christi nomine, Oliba archilevita atque Senifredus, fratres Dominici,... tradimus ei alaudem nostrum quae est in comitatu Bisuldunense, in loco noncupamine Pontones, succedentem ipsum alaudem nobis ex hereditate parentum nostrorum» (ADG, *Cartulari de Carles Many*, folis 89-90).
- (125) DEVIC I VAISSETE, *Histoire de Languedoc*, II, Ap. 190, cols. 384-386.
- (126) Vegis la nota 123.
- (127) Vegis la nota 115.
- (128) JOAQUIM BOTET Y SISÓ, *Cartoral de Carles Many. Index cronològich del Cartoral de la Cúria eclesiàstica de Gerona, anomenat de vCarlo Magno*, en «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», III, Barcelona, 1905-1906, p. 250, Ap. 65.
- (129) P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 125, cols. 923-924.
- (130) Hi havien tingut propietats els rebels Vives i Seniofré, clergue, segons explica Miró Bonfill en el seu testament de 22 de febrer de 979. Vegeu la nota 75.
- (131) F. UDINA, *El archivo condal*, Ap. 131, p. 290-291.
- (132) Id. Ap. 144, p. 307-308.
- (133) Id. Ap. 157, p. 323-325.
- (134) Sobre això es pot consultar J. M. SALRACH, *El bisbe-comte Miró Bonfill*, p. 65-68 o bé els darrers capítols de la nostra tesi de doctorat: *Los condes y el condado de Besalú durante la época carolingia. Siglos IX y X*, 3 vols. 1628 p. Universitat de Barcelona, 1974.
- (135) «Et ita sciendum est cunctis fidelibus nobiscum commanentibus vel ceteris hominibus qualiter comes Borrellus venit...». (P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 125, col. 923).
- (136) «Qui —el bisbe Gomar— nostris deprecationibus obtemperans anno dominicae trabetotionis DCCCCXLVII venit et consecravit praedictas Ecclesias sitas in comitatu Gerundense in castro quod dicitur Fenetras una cum consensu et voluntate eiusdem comitatus principis nomine Borrelli...» (P. DE MARCA, *Marca Hispánica*, Ap. 84, col. 860).
- (137) «Ipsa castella quem dicunt Finestras cum ipsa castellania, et ipso castella quem dicunt Collortort, cum ipso alode qui est valle Sancto Acisclo (*Iscele*), simul cum ipsa parrochia quod emit de Rodgario et de uxore sua, et ipsos castellos quod dicunt Ostoles et Adeder, simul cum ipsa castellania de Ostoles...», (F. MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, II, doc. 497, p. 8-9).
- (138) P. DE MARCA, *Marca Hispánica*; Ap. 315, cols. 1200-1201, i Ap. 467, cols. 1366-1368.
- (139) D'aquests suposats acords en parlem més extensament a *Los condes y el condado de Besalú*, p. 648-658. Vegeu també la nota 2.
- (140) Vegeu la nota 89 y el text corresponent.
- (141) Vegeu la nota 75.
- (142) Vegeu la nota 79.
- (143) Això explicaria satisfactòriament que en 1021 el comte Bernat Tallaferro de Besalú pogués disposar en testament a favor de son fill Guillem dels castells de Finestres, Colltort, Hostoles i Puig-alder. Vegue la nota 137. Sobre les modalitats de possessió dels castells a Catalnuya durant aquesta època, vegeu l'interessant treball de J. M. FONT RIUS, *Les modes de détention de châteaux dans la «Vieille Catalogne» et ses marches extérieures du début du IXe au début du XI siècle*, en «Les structures sociales de l'Aquitane, du Languedoc et de l'Espagne au premier age féodal», Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique, Toulouse, 2831, mars 1968, Paris, 1969, p. 63-78.
- (144) «Et, ad domum Sancte Marie Sedis Gerunde, donare faciatis aloudem meum que nuncupant Felgus —Falgons, municipi de Sant Miquel de Campmajor— totum ab integro cum ipsa ecclesia cum decimis, primiciis et oblationes fidelium, pro remedium anime Mironi comitis, qui fuit filius Suniari comitis, et pro remedium anime Borrelli

suo fratri, et pro remedium anime mee, et ad Sanctum Felicem, sicut in ipsa scriptura dotalia resonat et ad ipsas serras qui sunt iusta Fulgosos, dono ipsum meum alodem, similiter ad predictam sedem Sancta Maria et predictam ecclesiam Sancti Felicis, et in comitatu Gerundense in valle que dicunt Lemena in villa que dicunt Concas vel Purcilgas cum ipsa ecclesia que uocant Sanctum Andeolum, et ad iusta castro Fenestras et per villas vel villarunculos ubicumque inuenire potueritis de ipso alode qui fuit de predicto Godmare scripturam firmissimam facite de ipsos alodes ab omni integritate ad predictis ecclesiis Sancte Marie et Sancti Felicis pro remedium anime mee et Borrrelli comitis pro cuius adiutorium hec omnia mihi aduenit...» (P. DE BOFARULL, Condes vindicados, I, p. 98-105). Sospitem que el Gomar que havia tingut propietats per la banda de Finestres era el vicari del castell d'aquest lloc, que apareix esmentat en la cerimònia de consagració de l'església del dit castell en 947 (P. DE MARCA, Marca Hispànica, Ap. 84, cols. 860-61); i fins i tot pensem que aquest Gomar potser participà, en la revolta de 957, rel de la qual perdé una part dels seus béns, probablement els alous que Miró Bonfill alludeix en el seu testament. No sabem si és el mateix Godmar presbiter de la nota 71, que compartia unes propietats amb el rebel Adalbert.